

Zelei Miklós

Menés

Megjelent: a *határ-kerülés* című, Pethő Bertalan hetvenedik születésnapjára összeállított tanulmánykötetben. Szerkesztette:
Zelei Miklós, Janox, Hajnal V. Csaba, Simon Adrienn

Platon Könyvkiadó, Budapest, 2007

Flughafen Zürich: ez itt egy ruhagyár. Mellettem sétálgat csodaszép. Drapp kabátkájában még háromszor leül, aztán kidobja Budapestre. Svájci minőség! Turituri. Minden szép kis ujjacskájára jut tíz vendégmunkás, tíz feketemunkás, és ki tudja, hány kétes meg ismeretlen eredetű, gazdátlan folyószámla; háborúk meg diktatúrák üldözötteitől, leverte gazembereitől lopott letét. Amikor nem figyel, közel hajlok hozzá: a pénz illata. Sokféle hozzám hajlás után régtől az orromban van.

Három könyvet viszek magammal. Arany János összes költeményeinek két kötetét, a Szépirodalmi 1973-as kiadását, és Tóth Ferenc „*Az otthonom pedig hát ott, Makón van*” – József Attila makói évei című monográfiáját. A centenáriumra jelent meg Makón, éppen indulás előtt hozta meg a postás,

[i]

feladója dr. Buzás Péter polgármester. Nagy, ötszáz oldalas könyv, illyet csak egy tengerre néző szobában lehet szépen végigolvasni. E könyv olvasása adott támpontokat ahhoz és ösztönzött arra, hogy József Attila sorstükrében nézzem meg mai életünket.

Kezdjük ott, ahol befejeződik: „1988-tól [...] József Attila emléke háttérbe szorult. Szegeden az egyetem, Makón a múzeum koszorúzta meg a költő szobrát. Később koszorú helyett néhány szál virágot helyeztek el, majd ez is elmaradt.”

De még az elején vagyunk:

„A csókos ajka itt remeg előttem,
Ó jaj, hogy tőle messze elvetődtem,
Ó jaj, emléke mért olyan erős?!

Hová kell mennem? Nem enyhít a Távol.
És hangok ömlenek a zongorából,
Mint illatos teából száll a gőz.”

(Távol, zongora mellett)

Lehet, hogy csodaszép is vendégmunkás?

Ő tovább vár, én beszállok. Az utaskísérő megmutatja a vészkijáratokat, hogyan kell föltenni az oxigénmaszkot, fölvenni az úszómellényt. A bőröndben maradt a jegyzetfüzetem, a gép gyomrában, ahová csak a katasztrófafilmekben lehet lemenni. Az előttem lévő ülés zsebéből kiviszem a hányózacskót, swiss tasakba hányhatok! És fölírom rá: Menés. Ez lesz a címe.

A malagai repülőtéren az EU-s spanyol határőr lehúzza EU-s magyar útleveletem. Nagyon félünk a terrorizmustól, mindenütt rendőr, katona, az idősebbek, gondolom, még Franco alatt vésték eszükbe a demokratikus szolgálati szabályzatot, mint Rákosi—Kádár alatt a mieink. De legalább már nem bélyegeznek bele „hatósági igazolványomba, amely a magyar állam tulajdona”. Ennek is van hátránya: én elfelejtem, mikor jártam itt, de az adatgyűjtőkben örökre megmarad.

Ahogy most végiglapozom, az amerikaiit meg néhány erdélyit leszámítva, az útlevelemben minden bélyegző cirill, és magyar helynevet fed el: Csap, Horgos, Uzsgorod, Mali Szelmenci:

„Most a palicsi tó úgy fénylik, mint az ólom,
és a beléndeken s a vad farkasbogyókon
alszik a fény.

Ah, jól siess. Szived még egyszer megszakad tán,
ha hosszan bolygasz a cirilbetüs Szabadkán,
s nem értenek.”

(Kosztolányi Dezső: Csáth Gézának)

És végre itt ülök. Tenger az ablakban, kulcs a lábtörlő alatt, de még oda se kéne betenni, nyugodtan az ajtóban lehetne hagyni, ahogy Nemesmedvesen a szockó idején. A szállodapark, ahol vagyok, részben izraeli tulajdon, hatalmasan ügyelnek a biztonságra. Az egyik fekete ruhás vigilancia-ember el se tűnik az ablakban, már meg is jelenik a másik. Azután az autósjárőr piros-kék csíkos, villogóval felszerelt gépkocsija. Lépésben halad, csak egybekapcsolt adóvevőik zaja veri föl a mély csöndet, amint percenként jelentik egymásnak, hogy sehol nem történik semmi. Masszív, középosztálybeli hely, arra találták ki, hogy semmi se zavarja a nyugit. A vigilancia-autó mögött a háromkocsis, gumikerekű csigavonat gurul. Ingyen lehet megközelíteni vele a szállodapark távoli épületeit, amelyek a domboldalra felszórva várakoznak a teltházra. Egy óra, amíg a csigavonat körbejár.

Időeltérés az otthonihoz képest nincs. Nyolckor itt is nyolc óra van, csak még setétke, mert későbbben kel itt a nap, s hogy feljöve, arról a pálmafákra nyíló ablakokból innen is, onnan is kenyérpirítók kukorékolása adja a jó hírt.

József Attila makói évei.

Elfeledett, régi jó szavak szólítanak meg: baráber, purzicsán, nyakleves. Hogy például ez utóbbit miként mondják manap, azt nincs is kedvem ideírni. Helyette inkább még a régiekből: kéneső, bigecs, surbankó, szénszünet.

Alighogy 1920. október 1-jén 40,2° C lázzal József Attila megérkezik a Maros-menti városba, és elszállásolják a Délmagyarországi Közművelődési Egyesület (DMKE) internátusában, azután a kórházban – ispotály, városi kóroda! –, mindjárt egy közel háromhetes, majd egy több mint másfél hónapos szénszünet szakítja meg a tanulást.

Az én életemben is a háború és a megszállás hozta a szénszünetet. Szovjet tankokon érkezett 1956-ban az Arad–battonyai úton

[ii]

Mezőkovácsházára. Éppen olyan szép, napsütéses ősz volt, mint most, az ötvenedik évfordulón. Csillogtak a nap sugarai a lövegtoronyokon, fényes fekete viaszkosvásznon hátitáskáinkon, az iskolaablakokon. Államosított épület volt, egy gazda háza, egykori tulajdonosa nevére Gigacz iskolának hívtuk.

[iii]

A Szikláról nézem rég eltűnt, nagy udvarát, a lebontott belsőségeket, s csak most szúr szemet a kukoricagóré, amikor már nincs.

Mit keresett egy iskola udvarán?

Egy különös hajó, amely most, szemben Afrikával kiköt tudatom partjain, volt életet ringatva a lécei közt derengő ürességben. Kifosztott, megvert, megalázott parasztemberek egykori napkeltéit, imáit, igyekezetét, terveit rakodja ki bennem. Hallom a harangszót, amelyre figyeltek. Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango.

Orgazda nemzedék a miénk. Nekünk adták el a lopott holmit mint új, jobb világot.

A britek hívják Sziklának Gibraltárt.

The Rock.

Innen hallgatom a csöndet, amely a harangszó után beállt. Az első néma tél 1960-61 tele. Az istállókból eltűntek a lovak, gazdáik nem csengőzik fel őket, a szánok a tsz-udvar sarkában korhadoznak, a parasztok átalusszák a hajnalt, át a reggelt, mégis fáradtan ébredve olyankor kelnek, mintha minisztériumban dolgoznának. Ebben is el lehet pusztulni.

Gyerekkori barátom, akit „a változások” kilakoltattak paraszti létfülkéjéből

[iv]

, de tehetségnek és szerencsének jóvoltából nem kallódott el segédmunkásként Budapesten, hanem megcsinálta magát, mondta el, hogy vacsorát adott nagy számú szakmai partnerének: „Álltam közepén, fogadtam a vendégeket, de mire mindenki lekezelt, hólyag nőtt a tenyeremen! Nem gondoltam volna, hogy az uraskodás is így kikészíti az embert.”

Mialatt a parasztek alszanak, az iskola szünetel a szénhiány miatt, város és falu (közt a különbség) percről percre fogy. Traktort gyárt a gyár, a tsz-paraszt pedig minden forgalmi tapasztalat nélkül nyergébe veti magát és indít.

A mezőhegyesi és a környékbeli majorok nagyobbik része még gyerekkoromban is számozva volt. A 21. számúban még láttam eredeti, egyetlen helyiségből álló cselédlakást. Abban a házban, a Külső-Pereg pusztai

[v]

47. számú majorban, ahol 1921 nyarán a tizenhat éves makói gimnazista József Attila háztanítóskodott, bizonyosan bővebben laktak, mert az uradalmi írnok „hirhedten vásott” csimotájának tudásszintjét igyekezett

[vi]

megemelni. Itt a 47-es majorban írta *Munkáshalál* című versét. Osztálytársam, Rigó József apja Béla majorban halt meg. A tsz-zetorral nekiment a beérkező személyvonatnak, holott az se jött gyorsan.

Alsósok voltunk, amikor ez történt, s még sokáig éltük a téli

[vii]

szénszüneteket. A forradalom leverése – 1849-es cári tiszti szóhasználat: lecsendesítése – után, a tanításnak, alighogy megindult, rögvest nekiütközött a történelem. És még sokáig minden tanévben hosszan várakoztunk a téli hónapok fagyos megállóiban. Amikor nem szünetelt a szén, így kellett hazamenet elköszönnünk: „VÍ-szont-lááá-tááásra! Kő-szön-jük-szé-pe-na-taaa-nííí-tááást!” Egyszer még vissza fogok lapozni, hogy mit is kellett nekünk az iskola kapujában sorban állva ilyen nagyon megköszönnünk.

József Attila makói évei. A közelben lakva, gyerekkoromban mi még mondtuk úgy, hogy makai. Az az igazság, hogy kétszer is voltunk Makó közeli. Egyszer Szögedében. Ezt a helyhatározást se használja már senki. Szögedében lakva azonban nem emlegettük Makót. Mi voltunk a nagyobb város, a makaiak kötelessége volt, hogy jelesb ünnepeken nagy tisztelettel szájukra vegyék a nevünket. De aztán fordult rajtunk – sose velünk! – a történelem kereke: 1956. október 20-án Mezőkovácsházára, a Viharsarokba költöztünk, ahol mi emlegettük nagy tisztelettel Makót, mint az elérhető nagyvárosok egyikét. Emlékszem egy Orosz Erzszi nevű lányra, aki Mezőkovácsházáról Makóra ment férjhez. Sokáig úgy emlékeztünk rá, mint aki Párizsba költözött. Erzszi Makón van!

A város irodalmi hagyományaihoz is személyes szálak fűznek. A nyolcvanas évek elején gyakran a Marczibányi téren sétáltattam a lányomat. Fölfelé menet egy szökőkút mellett vitt el az utunk, följebb a második kerületi tanács, és egy vendéglő, ahol abban az időben a népi írók egy rendszeres asztaltársaságát a nagy méretű porcelán hamutartó alsó üregébe helyezett mikrofonnal minden alkalommal lehallgatták. A dekások a konyhában kezelték a technikát. Ma se tudom, hogy ez miképpen volt lehetséges olyan egészségügyi vizsgálatok nélkül, amelyekre az élelmiszerek közelébe kerülő konyhai emberek már azokban az időkben is szigorúan kötelezve voltak?

Lent a Május 1 mozi. A lebontott kivégző börtön. A Moszkva tér. A másik irányban a Margit híd. Köztük pedig a Mártírok útja, amelyik azért kapta ezt a nevet, hogy majd sose akarják megváltoztatni. Mert olyan rendszer nem jöhet, amelyiknek ne volnának mártírjai! Szép gondolat, igazi kelet-közép-európai eszmerөг. Tőlem egy kicsinyt távoli, mert én, akinek már az apja se, két nagy fia se, valamint kiváló sportoló testvérbátyja se volt katona, meg én magam se, olyan rendszerek, olyan világok után vágyakozom, amelyeknek nincsenek, és nem is kell, hogy mártírjai legyenek.

Sétaterünket *puchói és csókai Marczibányi Istvánról* nevezték el, aki Makón született 1752. július 25-én, s Budán, 1810. december 21-én halt meg.

Családja Mátyás királytól kapott címeres levelet 1467-ben. Marczibányi István „két évtizeddel megelőzve Széchenyi Istvánt – 50 000 forintot ajánlott föl a Magyar Tudós Társaság megalapítására. Mivel akkor ennek létesítésére nem nyílt lehetőség, végrendeletében ezt az összeget – a magyar irodalom, nyelv és tudomány fejlesztésére – alapítvány céljára hagyta. A Marczibányi-jutalom 1815-től 1946-ig hazánkban a legrangosabb elismerésnek számított, amit a Marczibányi-intézet, 1847-től az MTA kezelt. Vörösmarty Mihály négy, Arany János három alkalommal részesült Marczibányi nagyjutalomban. A jutalmazottak között volt Kisfaludy Sándor, Kisfaludy Károly, Széchenyi István, Fényes Elek, Horváth Mihály, Petőfi Sándor, Jedlik Ányos, Eötvös József, Tompa Mihály és sokan mások. A második világháború után az alapítvány összege infláció következtében megsemmisült. 1946-ban Békésy György fiziológus – USA-polgárként 1961-ben Nobel-díjas – már csupán a

[viii]

Marczibányi-jutalom elismerő levelét vehette át.”

Makói találkozás adja át József Attilának Petőfi Sándor kézmelegét. Espersit János ügyvéd és mecénás 1922 februárjában bemutatta a tizenhét

[ix]

éves költőt Juhász Gyulának , aki Szögedéből ki-kiutazgatott a makói Espersit-házba, ahol mindig nyugalmas, versíró körülményeket talált. Petőfi Sándor Zoltán fia Juhász Gyula nagyapjánál, Kálló Antalnál lakott. Petőfi István 1866 őszén vitte Zoltánt Szegedre Kálló Antalhoz, akihez 1848-as ismeretség

[x]

fűzte. Együtt voltak szabadságharcos katonák. Juhász Gyula sokszor emlegette, hogy ő abban a szobában született, amelyikben Petőfi Zoltán lakott. Verset is írt erről, prózájában többször fölemléti Juhász, hogy a nagy üstökösből így esett az ő fejére is egy kis fény, amely továbbsugárzott József Attilára.

Én magam pedig nem egy emberrel fogtam kezét, aki még kezét szorított József Attilával. És akkor Juhász Gyula, Kálló Antal meg az „öreg Tóth” kézfogásain át Petőfi kezéig érek. Az ő kézfogásaiban pedig kezek virágai nyílnak és mutatnak a magyar szellemi állandóságra: nem vagyunk elveszve. Az idő telíti a dolgokat.

Egy ország szellemét, törvényeit, pénzét, intézményeit, iskoláit, a települések szobrait, utcanéveit... Magyarországon régóta semmiben nincs benne az idő. Maga az ország az ideiglenes. Minden kong az ürességtől, mindenben és mindenben kitaróan rajta és benne az ideiglenesség; több nemzedék emberi sorsaiban is.

Az első világháború után is volt infláció, de még mekkora! A Marczibányi-jutalmat mégse engedték megsemmisülni. Miféle ország az, amelyik hagyja, hogy legjelentősebb, több mint százharminc éven át működő alapítványa, amelyik Vörösmarty Mihályokat, Arany Jánosokat, Petőfi Sándorokat jutalmazott, támogatott és segített, úgy szálljon el, mint a Nemzeti Színház?

„Aranyosak ezek az angol gyerekek!” – mondja a feleségem, kinézve a palack törzsű pálmák alatt fehér klepetusban futkározó kisfiúkra. „Az albán gyerekek is aranyosak, csak ők nem tudnak idejönni” – válaszolom, és olvasom, hogy József Attila osztályában ez volt fogalmazásból a házi feladat: A

vagonlakók. Minden ötödikesnek hét oldalt kellett róluk írnia, még így:

[xi]

„vagonlakók”.

A húszas évek vagonlakói a nyolcvanas évek második felére bűvárokká változtak át: olyan erdélyi magyar menekültté, aki a korszak jogszabályai szerint törvényesen vagy jogellenesen Magyarországra érkezett, dokumentumait eltüntette, és alámerült a magyar valóságban. Kiss Gábor, aki Marosvásárhelyről települt át a nyolcvanas évek közepén a feleségével együtt, filmet akart készíteni róluk. Azért jött Budapestre, hogy filmrendező lehessen. Forgatókönyveket írt itt, azután eltűnt. Hogy létezett egyáltalán, azt az *Ötödik*

[xii]

évszak című antológiával tudom bizonyítani: a Műmelléklet 56. oldalán közli három fotón a kiszabadulási jelenetet Kiss Gábor *Lázgörbék* című akcióelőadásából.

Tudomásom szerint Kiss Gábor Pesten egyszer jutott el a forgatásig, épp a bűvárokról tervezett *Két szék* című filmjével, amelyet a Magyar Televízió Fiatal Művészek Stúdiója gyártott, forgatás: 1988. március 11-én a romos turai kastélyban. Különös elképzelés volt, kosztümös magyar dámácskák sétálgattak, s amikor a felvételvezető elordította magát, hogy bűvárok, befelél!, akkor a zöld határról előző nap érkezett, megviselt, gyűrött, kialvatlan lányok és fiúk vegyültek közéjük. A nemzeti programot egy díszmagyarba öltözött törpe jelképezte.

Az én dolgom az volt, hogy összegyűjtsem a menekültekre vonatkozó adatokat. Ezt a szöveget olvastam fel a kamera előtt:

„Tíz-tizennégy éves voltam, mondta apám, és már az erdélyi menekültekről beszéltünk a kiskunsági tanyavilágban is. Lassan nyolcvan leszek, és még mindig róluk hallok.

Hányan vannak?

Az első világháborút követő hét év alatt 200 000 magyar jött át Romániából. A második világháború idején, 1940-44 között körülbelül 200 000 magyar menekült hazánk földjére. Köztük több mint 13 000 Bukovinából, 1000 pedig Moldvából. Domokos Pál Péter népzenekutató nemrég megszámláltatta a moldvaiakat. A negyvenéves nyugalomban számuk 2000-re gyarapodott.

Ma tetőzik az áttelepülés harmadik hulláma?

Hányan vannak?

1988 elejéig kizárólag a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatal foglalkozott velük a hatóságok részéről. Ki tudná hát megmondani, mennyien jöttek? Talán orvosi ellátásuk nagyságrendjéből lehet következtetni. Az Egészségügyi Minisztérium és jogutódja, a Szociális és Egészségügyi Minisztérium eddig nem összesítette az adatokat. Furcsa állapot. Az országban hatalmas bürokrácia és eközben nincs rend az adminisztrációban. Annyit meg lehetett tudni, hogy legtöbben a fővárosban, Békés megyében, Csongrádban, Hajdú-Biharban, Szabolcs-Szatmárban jelentkeztek gyógykezelésre. 1988 januárjától az a gyakorlat alakult ki, hogy a kórházak ellátják a betegeket; ha szükséges, befektetik, megoperálják őket, majd a Szociális és Egészségügyi Minisztérium elengedi a költségeket. »Erkölcsi

kötelességünk – nyilatkozta a miniszter a rádióban –, hogy az ilyen méltánytalan körülmények közé került emberek sorsát minél gyorsabban és humánusabban rendezzük. Én magam naponta mintegy nyolc-tíz olyan kérelmet írok alá, amelyben kórházi kezelésért folyamodnak kintről jött magyarok is.«

Ha ennél pontosabb számokról nem is értesülhettünk, megtudhattuk, a minisztérium javasolta, hogy az átjövőkre éppúgy vonatkozzon a társadalombiztosítás, ahogy a magyar állampolgárokra. Illetőleg, 1988-ban már valószínűleg lesznek számok is, mert az egészségügyi adminisztrációban is bevezetik a számítógépes ügykezelést. 1988 februárjában bejelentették, hogy tárcaközi bizottság alakul a letelepedni szándékozók gondjainak megoldására.

Sztuchlik Rezső, a Magyar Vöröskereszt Országos Vezetőségének külügyi osztályvezetője 1988. március 10-én késő délután jött meg a tárcaközi bizottság üléséről: »A megbeszélésen elmondtam, hogy a Vöröskereszt hogyan tud résztvenni ebben a munkában. Eddigi gyakorlatunk az volt, hogy a nálunk jelentkezőket támogatjuk. Aki segítségünkre igényt tart, kérjük, jelentkezzen. Tapasztalataink szerint hozzánk azok a külföldi állampolgárok, elsősorban magyar nemzetiségű romániaiak fordulnak, akik más módon már nem tudnak magukon segíteni. 1987 szeptembere óta havonta átlagosan tízen jöttek el Budapesten az Arany János utca 31. szám alatt lévő székházunkba. Szociális segílyt kértek, jogi tanácsot ahhoz, hogy a letelepedési engedélyt hogyan lehet megszerezni, illetve hogyan intézhetik harmadik országba való távozásukat. A havi tíz jelentkezőnek átlagosan a fele volt külföldi magyar. A többi kurd, palesztin, afrikai... Az utóbbi hónapokban viszont megnőtt a magyar nemzetiségűek száma. Ma már naponta jönnek öten-hatan. Nyíregyházán húzta meg magát például egy anya, aki nyolc és fél hónapos terhes. Most intézzük, hogy legyen hol megszülnie gyermekét. Korábban olyan igénnyel, hogy nincs hol aludniuk, nem jöttek. E héten már ez is előfordult. De szerencsére nem csak a külföldi magyarok jönnek, hanem az itthoniak is, és felajánlják segítségüket. Úgyhogy azt a néhány embert, aki lakásgonddal küszködik, pontosabban, hogy nincs hol aludnia, el tudtuk irányítani egy hódmezővásárhelyi címre azzal, hogy jelezzék, milyen bánásmódban részesültek. Hiszen ezt ellenőrizni is kellene, s az ellenőrzésnek még nem alakult ki a gyakorlata. Vigyázni kell, nehogy megszülessenek e tragédia vámszedői. Egyéni kezdeményezők, különféle vállalatok munkát, bútort, ruhaneműt kínálnak. A készpénzsegéllyel tudnánk a leghathatósabban támogatni a hazánkban letelepedni szándékozó magyarokat. Tervezzük, hogy erre a célra hamarosan külön csekkszámát nyitunk. Alapvető feladatunk, hogy megkülönböztetés nélkül minden rászorulóknak segítséget nyújtsunk. Minden nehéz helyzetbe került emberen segíteni akarunk, az ide érkezett más külföldieken, köztük románokon is. Ennek érdekében kapcsolatokat keresünk hasonló célú egyházi és egyéni kezdeményezőkkel is.«

Ki tudná hát megmondani, mennyien jöttek? Adattócsák csillannak meg itt-ott, az egyházak, az egyéni kezdeményezők, rokonok, barátok és jóakaratók ismeretlenek számvetéseiben. Újabban mind több itthon és külföldön a hivatalos adat is.

Egy kutatócsoport összeállította, egymáshoz illesztette a különféle

számokat.

Bukaresti források szerint 1986-ban Romániában 70 000-nél is több elintézetlen áttelepülési kérelmet tartottak nyilván. 1985-ben egy másik forrás másfél millió ilyen kérelemről tudott. Magyarok, németek, zsidók és románok igyekeznek kifelé az országból, ahol szülőföldjük van.

1930-ban 760 687 német élt Romániában. 1977-ben már csak 332 000. A 80-as években esztendőnként körülbelül 15 000 német hagyja el az országot. Megbízható, nem hivatalos források szerint egy aktív felnőttért 10 000, egy nyugdíjasért 6000, egy darab gyermekért 4000 márka fejpénzt fizet az NSZK.

1984-ben 21 200 ember hagyta el törvényesen Romániát. Ebből 14 831 a német. A magyarok esetében a szelektív emigrációt támogatja a hivatalos Románia. Az erdélyi magyarság kiemelkedő képviselőit – amint 1986 januárjában Szócs Gézát – kiutasítják. A kiszolgáltatottabb helyzetben élő értelmiségiek és munkások, parasztok kivándorlását megnehezítik. 1988. január 28-án elhangzott hivatalos magyar közlés szerint 1985-ben 1709, 1986-ban 3284, 1987-ben pedig 6499 letelepedési kérelem érkezett Romániából.

Ezek most adatok voltak. De adatok úgy vannak, hogy nincsenek. Egymásnak ellentmondanak. A nem hivatalos adatközlők gyakran megbízhatatlanok, a hivatalos adatok szűkösségéből levonható következtetéseknek pedig csupán igazságuk lehet pontos.

De az ellentmondások is eligazítanak. A Magyarországra betelepülést kérelmezőknél 9000-rel több betelepültet tartanak nyilván 1987 végén. (1988 márciusában már több mint 10 000-ról lehet tudni.)

Emlékszünk rá, 1987. május 29-én a román–magyar határon, már magyar területen lőtte le egy román határőr Lionte Gheorghe menekülő romániai románt. Hivatalos magyar közlés szerint a román–magyar határt sikertelenül megsértők 65 százaléka román nemzetiségű. Egy másik adat úgy tudja, hogy 1987-ben 1298 tiltott határátlépés sikerült. A letelepedni vágyók például temetőkből, kriptákban élve várták engedélyüket, hiszen amíg hivatalos okmánnyal nem rendelkeznek, illegálisan tartózkodnak itt.

A román–jugoszláv határon is megindult a menekülés. Igaz történet: egy menekülő úgy kelt át a Dunán Jugoszláviába, hogy hegesztéshez használatos, nagyméretű oxigénpalackból egyszemélyes vízi hordozórakétát barkácsol. A palackból kiengedett oxigén lököereje másodpercek alatt átvitte a kapaszkodót a túlsó partra.

1985 júniusától 1986. október 28-ig az egész világra érvényes román útlevéllal rendelkezőket a magyar határőrség nem tartóztatta föl Ausztria felé. Osztrák adat szerint ezzel a távozási lehetőséggel 2329 román állampolgár élt. Egy újabb, 1987 eleji közlés szerint 16 000 ember ment így Ausztriába; 75 százalékuk erdélyi magyar. Nyugat-Európa ma már foglaltat jelez. Ausztriából a megcélozható országok: Kanada, Ausztrália, Új-Zéland. És sokan akarnak Ausztriából visszajönni Magyarországra. De vannak, akik Dél-Afrikába, Rhodesiába kényszerültek. Mindenütt kontingens van.

1987 nyarán néhány hónapig magyarok és románok a magyar–jugoszláv határon távoztak. Ha vállalkozásuk sikerült, Belgrádban az ENSZ Menekültügyi Főbiztosi Hivatalának védelme alá helyezték magukat. Aki ezt nem tudta elérni,

azt kiutasították.

A svéd vízummentesség is a menekülés lehetséges módja volt. Postán érkezett vagy valutáért Budapesten megváltott svéd repülőjeggyel is nyugatra lehetett menni.

Ha csak néhány napra is, de visszafelé is megindult, igaz, kényszerűen az utazás. 1988. január elején 160 Magyarországon lakó román állampolgár útlevelébe ütötték be a Romániába szóló egyszeri kiutazási engedélyt, többük tartózkodási engedélyének egyidejű visszavonásával. Közülük többen vissza is mentek Romániába. Sorsuk egyelőre ismeretlen.

Ma, a forgatás napján 1988. március 11-ét írunk. Az áttelepülők számának további emelkedése várható attól az intézkedéstől, amelyet a román főtitkár és elnök a közelmúltban a helyi tanácsok országos konferenciáján jelentett be: »A falvak és a városok közötti különbségek radikális felszámolása végett meg kell szüntetni a 3000-nél kevesebb főt számláló falvakat. [...] Érthetetlen, hogy most, amikor a román nép a legnagyobb boldogságban él, és teljes mértékben ura sorsának, vannak emberek, akik el akarják hagyni hazájukat és máshol kívánnak élni, munka nélkül... Való igaz, hogy nincsen rózsza tövis nélkül. De nekünk olyan politikai nevelő munkát kell kifejtenünk, úgy kell ápolnunk a munka, a haza iránti szeretetet, a saját jövőnk építése iránti szeretetet, hogy hazánk rózsafáján minél kevesebb legyen a tövis!«

Az adatgyűjtés érdekében 1988. március 7-én, hétfőn délután a

Népköztársaság útja [\[xiii\]](#) 12-ben fölkerestem Borsányné dr. Czégény Julianna [\[xiv\]](#)

alezredest , a Budapesti Rendőr-főkapitányság igazgatásrendészeti osztályvezetőjét. Elhűlten bámult, amikor elmondtam, arra vagyok kíváncsi, hogy hány erdélyi magyar menekült tartózkodik jelenleg Budapesten. Majd azt mondta, hogy föl kell hívnia a miniszterhelyettest: „Addig menjen ki az irodámból.”

A titkárságon várokotam, amíg újra meg nem nyílt az alezredesi ajtó, de nem információ jött ki rajta, hanem átirányítás: „Forduljon a helyettesemhez, Tóth Andráshoz!” Ez a találkozás már létre sem jött.

Éveknek kellett eltelnie, amíg rájöttem, hogy ekkor már majd két hónapja túl voltam egy másik találkozón: 1988. január 14-én a MÚOSZ székházában alakítottuk a Nyilvánosság Klubot. A felsőbbiséget Vajda Péter, a MÚOSZ titkára képviselte, ami abból állt, hogy időnként idegesen fenyegetőzve megszólalt, hogy ami történik, az már rendőrségi ügy!

Ismét hosszú évek röpülnek el. Vajda Péter a Népszabadság szerkesztőségében folytatja pályáját, ahonnan váratlanul eltűnik egy szép napon. Ellenben Romániában előkerül a Nagy Imrere vonatkozó iratok újabb adagja, amelyet Adrian Nastase román miniszterelnök el is hoz Budapestre.

2002. van már!

Egy kevesen még élnek azok közül a romániai magyarok, vagy magyarul akcentus nélkül beszélő románok közül, akik '56 után mintegy félszázán azért érkeztek Magyarországra, hogy segítsék a Kádár-kormány belügyi munkáját, közreműködjenek a vallatásokon, súlyos terheket véve le így a Vajda Péterhez

hasonlók vállairól.

De melyik intézményhez kerüljenek a Nagy Imre-iratok? Körkérdését a

[xv]

Népszabadság Tóth Andrásnak is fölteszi, aki 2002. május 27.–2006. június 9. között a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok irányításában közreműködő politikai államtitkár volt. Tóth államtitkár azt kéri a szerkesztőségtől, hogy amint az szokás, küldjék el neki jóváhagyásra a szájából elhangzó mondatokat.

Megtörténik.

Néhány óra múlva csörög a telefon: „Jó napot kívánok, a Tóth András államtitkár úrnak feltett kérdés ügyében telefonálok. Az államtitkár úr jóváhagyta nyilatkozatát...”

Mire felkiált a vonal szerkesztőségi végén a régi munkatárs: „Vajda! Vajda Péter. Maga az?”

Kínos, döbrent csönd.

Majd halk beismerés: „Igen.”

[xvi]

Erről szólt hát, mutatis mutandis, *A rendőrnő átváltozásai* című riport, amely Borsányné dr. Czégény Juliannával ismertette meg az olvasót: „reggelente háziasszonyként megy bevásárolni a piacra, aztán egyenruhában tart, mondjuk, eligazítást, majd divatos nappali ruhában ül osztályvezetői hivatalában, végül pedig hangsúlyozottan nőies öltözékben pompázik este az Operában. S nem, hogy nem panaszkodik a sok átváltozás – átöltözés – miatt, még élvezi is”.

A *Két szék* című film pedig soha nem készült el. Egyetlen egy kocka sem maradt belőle. Szenvedéscenzúra. Kiss Gábor valamikor '88 nyarán mondta el nekem, hogy Wisinger István, aki az MTV1 műsorigazgatója, a Filmfőszerkesztőség vezetője volt akkoriban, szétdobatta a filmet.

Ebben van benne az állandóság. A meg- és a kifosztottságban, a menekülésben, a kiszolgáltatottságban, a szegényedésben. Áttelepült az állandóság is, és az ideiglenességbe költözött bele.

Az érlelő ideiglenesség hatása ott van József Attila személyiségén is. A

[xvii]

koraérett belső-ferencvárosi kamasz a makói gimnáziumban személyesen ismerte meg az elűzötteket. Szerencsés találkozás: „Az iskola nem egy vidéki mezőváros periférikus szellemiségének volt hordozója, hanem a csonka ország oktatási végvára. Nem hanyagolható el, hogy a tantestület tagjaiból négyen Eötvös-kollégisták voltak. A trianoni tragédia is hozzájárult, hogy az addig is jó hírű iskolába – éppen József Attila idekerülésekor – az elszakított területekről ide menekült és otthonra lelt nevelők hozták magukkal Nagyszalonta, Nagyenyed, Temesvár, Újvidék, Pancsova, Kisküküllő, Gömör, Felvidék városainak és iskoláinak szellemét. Ez a sokszínű szellemi paletta itt egységesült. A száműzöttek szellemi otthonra találása nem csupán a gimnáziumra, hanem a város egyéb művelődési területére is vonatkozott. A magukkal hozott európai horizontú látásmód beépült a Csanád megyei és makói mentalitású szellemi légkörbe. A száműzöttek szellemi otthonra leltek,

[xviii]
egyben megújhodást is hoztak magukkal.”

Egyetemes magyar internátus és gimnázium Makón, a húszas évek elején, ahová a megszállt, szétszabdalt ország minden tájáról sereglettek a tanárok és a tanulók: „Olyan 60-70-en voltunk [az internátusban]. Korábban Délvidékről, szerb területekről jöttek tanulók. Itt végezték az iskolát.

[xix]
Visszamentek.” Pancsováról menekült Makóra a gyorsan baráttá vált tanár,

[xx]
Galamb Ödön. Másik tanára, Gebe Mihály Zilahon tanította a nyolcadikos

[xxi]
Ady Endrét.

Megszállt területen vezetett József Attila 1920. október 1-jei útja is, ami „nem volt problémamentes. A pesti vasúti pénztárnál nem tudták ugyanis, hogy (a Tisza—Maros-köz francia megszállása miatt) a Makó—Szeged közti szárnyvonalon szünetel a vonatközlekedés. A Tisza-parti városban megebédelt, csomagjaival villamosra szállva kiment a szeged—rókusi pályaudvarra, és Hódmezővásárhelyen át érkezett meg Makóra. Vásárhelyig megfelelt Pesten váltott menetjegye, onnan kellett 22 koronáért pótbjegyet

[xxii]
vennie.”

A francia megszállók hozták magukkal szenegáli lovasságukat, a szpáhikat. Négerek örködtek Dél-Magyarország közintézményeinek ajtajában. Nagyanyám – aki Maris-pusztán még földkunyhóban született – meg apám, aki hétéves volt akkor, látta őket. Szögedébe a piacra szekereztek egy kis portékát eladni, amikor észrevették a mai Cserepes sor környékén táborozó szpáhikat. „Azoknak tán bogrács van a fejükön?!” – kérdezte apám.

Ugyanerről az élményről 1980-ban ezt beszéli el József Attila barátja és osztálytársa, Balog József, a hódmezővásárhelyi Közegészség- és Járványügyi Állomás nyugalmazott osztályvezető orvosa: „Egyszer jön az újabb üzenet: négerek vannak Makón. Teleraktam a zsebem almával és rohantam a Hunyadi utcán végig. A megyeháza előtt hatalmas, szurokfekete arcú valóságos néger harcos strázsált. Odamentem. Előszedtem az almákat, nyújtottam felé. A hatalmas néger elvigyorodott, benyúlt a zubbony felső zsebébe, és egy jókora szivart adott, majd kezet nyújtott. Uram Isten, a szurokfekete kéz tenyere világos rózsaszínű volt. Szédelegve mentem haza. [...] Az arab—néger—francia megszállókkal semmi panaszra nem emlékezem.

[xxiii]
Nem bántottak senkit, nem erőszakoskodtak, ha vettek valamit, fizettek. No, de a román haderő! A királyi hadsereg egy része rossz bocskorban érkezett. Mondanom sem kell, hogy hamarosan csizmájuk lett. Annál elegánsabbak voltak tisztjeik, olyanok, mint az operettekben a bonvivánok. Még ki is volt festve az arcuk. Minden lábasjószágot föl kellett vezetni a vásártérre. A jó tehénre, jó lóra bélyeget osztottak, a gazdája a bizottságtól bélyegzővel ellátott papírt kapott, és sírva mehetett haza, mert a jószágot

[xxiv]
elvitték. Mindenki rettegett. Alkonyatkor senki nem mert az utcára menni.

Majdnem egy év múlva lett vége a rettegésnek. A román királyi hadsereg rengeteg cókókot, csordányi tehenet, ménesnyi lovat vagonírozott és hajtott el.” [\[xxv\]](#)

Gyerekkoromban sokszor utaztam a Békéscsaba–Mezőhegyes–Makó–Újszeged szárnyvonalon. A nagylaki kendergyár környékén a határ odakúszott a sínekhez. Be lehetett az őrtoronyba látni, ahogy a román katona fegyvere csillog a napfényben.

Húsz év múlva Románia határállomásain majd a bőröndjeimet szállják meg, forgatják ki belőlük és kobozzák el a magyar könyveket, folyóiratokat, újságokat. A fontosabb újságlapokba cipőt, papucsot csomagoltam. Később erre is rájöttek, kicsomagolták és elvették.

A legsötétebb időszakban szinte már nem is próbálkoztam nyomtatványokkal, csak kaját vittem. El is képzelem egykori barátomat – nagyon magasra röppentették a pehelyszállító szelek, akinek saját kényszerű beismerése szerint az volt a dolga, hogy a városába látogató magyarországi írókról jelentsen a szekunak – amint áramkimaradási gyortyavilágnál rója, kesztyűben szorítva a tollat, hogy a kolbászban Magyarországon egyre több a kerítés! Táplálása és a vele járó barátkozásom így nem jár együtt ideológiai fellazulásával. A Román Népköztársaság államhatárain való belépéskor ellenben kéretik sokkal tüzetesebb ellenőrzés, mert egy Új Írást is kapott, amelyet jelentése mellékletként tisztelettel lead. Traiasca Partidul Comunist Roman! Éljen soká Ceausescu Miklós elvtárs! Akit magunk közt így nevezünk: Adolf Visszarionovics Codreanu.

Kezükben tömzsi könyvecskével léptek a vasúti kocsiba a román vámőrök. Olyannal, mint a rendőrök körözési névjegyzéke, amelyben a bűnözőket, személyi adataikat és személyleírásukat tartják nyilván. Aki könyvvel a román határon már lebukott, az bekerült a bűnözők könyvébe. Az is, aki a nyomtatott vagy az elektronikus sajtóban az erdélyi magyarokkal foglalkozott, illetve Romániával – bármilyen vonatkozásban. A beutazók útlevelét egybevetették a könyvecske adataival, és aki fennakadt, azt tételes vámvizsgálatnak vetették alá. Nyomtatott betű át nem jutott. Nem politikai

[\[xxvi\]](#)
irodalomról beszélek. Petőfi Sándor *János vitézét* is elvették. A riadóztatott életosztón pedig ezer módját találta annak, hogy a könyvek mégis bejussanak.

„A legszívesebben kibeledzném!” – üvöltötte az arcomba a román vámos. [\[xxvii\]](#)

Miután nemcsak intézményi, hanem személyes mivoltában is fölháborítva átdüböngött a következő fülkébe, egy hájas téstával morzsázó kolozsvári magyar háziasszony megütközve, korholóan kérdezte: „De hogy mer Romániába magyar könyveket behozni?!”

Trianon nem esemény, hanem folyamat. Miközben kifosztanak bennünket, önkezüleg fosztogatjuk saját magunkat. Az ernyedő, elfásult figyelem kényelmével visszaigazoljuk, hogy a Tiszáig futnak az ősi román földek. József Attila makói múzsjája, Espersit Mária mondja el, hogy tizenöt éves korában, tehát 1919-ben szépségversenyt nyert Csanádon. A 75. számú

[\[xxviii\]](#)

lábjegyzet eligazítja az olvasót, hogy a romániai Cenad-Csanádról van szó. 1919-ben Cenad-Csanádról még nem beszélhetünk. Amíg nem muszáj, addig ne is tegyük. A közismert dátum: 1920. június 4. törvényesítette Erdély elszakítását is.

A magyar laptop, amelyen a Földközi-tenger partján ezt írom, Zilah nevét pirossal aláhúzva erősködik, hogy nincs ilyen helynév. A magyarországi helyneveket többnyire békén hagyja. De ha begépelem hogy huszti, akkor kijavítja, hogy hiszti. A helyesírási program nem a nyelvhatárig javít, hanem a trianoni határon ellenőriz, és konfiskálja a túloldalára került magyar szavakat.

„A testvérnép érzékenysége”-korszak rettenetes öröksége ez, amikor ivarérett magyar férfiak és többgyermekes magyar anyák hajoltak a kéziratok fölé, és újságcikkekből, tanulmányokból, irodalmi művekből, tankönyvekből, lexikonokból irtották kitartóan és körültekintően a magyar múlt és jelen tényeit, adatokat, helyneveket; költők és írók nevét, műveiket.

Az föl se merült, hogy én is testvérnép volnék. Még ma se lehetek, idehaza, testvérnép. Közérzetemben mindig valamilyen határon túlra, idegenbe helyezettek kell éreznem magamat.

„Márta hajad
 Bronz-ajakad
 Kéri s lázad a vágyam
 Illatozó
 Vészt okozó
 Csókba lehelni be lágyan.
 Megremegő,
 Hú szerető
 Karban ölelni igézve,
 Édes ölon,
 Rózsatövön
 Szép szemeket megidézve.”

(*Csókkérés tavasszal*)

Vers – csak az első strófáját idézem – a Szépség koldusa huszadik oldaláról. Ártatlanság, szeretetéttség, kamasz poézis. Mégis tudott ellenérzéseket kiváltani! De hol vagyunk még attól, hogy perbe

[\[xxix\]](#)

is fogják, mint az 1923 áprilisában írt *Lázadó Krisztus* után?

Lírai vers. Poétikai és lelki értelmei hívták ki maguk ellen a hatósági üldözést. Éppen az, hogy József Attila hite valóságosabb volt, mint bíráié. Az álhit ítélkezett a valódi felett. A vers megírása idején is inkább magatartásmódként különbözött radikálisan az elfogadottól. Politikai tartalma az akkori felfogás szerint sem volt. Az erre elszántak azonban mindig a kultúra ellenében védik a hazát.

Tamási Áronra tucatjával voltak ráállítva az ügynökök. Ilia Mihály, akit több mint negyven éve, tizenhat-tizenhét éves korom óta a barátomnak

mondhatok, az ország első tíz legjobban megfigyelt embere között volt: irodalomtörténész, lapszerkesztő, egyetemi oktató. Hosszú évtizedeken át képződött, több méternyi titkosrendőrségi akta, levelezésének titkos másolata, jelentések, lehallgatási jegyzőkönyvek számolnak be arról, hogy könyveket olvasott.

Másokat is erre biztatott.

Költőket, írókat munkára buzdított, amíg ki nem ütötték a kezéből a Lapot.

De még azután is!

És kéziratot kért tőlük.

Ha elmentek Szegedre, vendégül látta őket a saját pénzén.

Az 1990 után napvilágra került iratokból az derült ki, hogy mindez bűncselekmény volt.

A magyar kultúra ápolása bűnügy.

Írás-olvasás büntett.

Írók és költők gyámolítása cselszövés.

Olyan emberek kezében volt és maradt az ország legérzékenyebb, legbizalmasabb eszköze, akik a magyar kultúra művelését, ápolását évtizedeken át üldözték mint bűncselekményt.

Akik megfigyeltek és megfigyeltettek, akik a magyar művészet, művelődés pártfogását bűncselekménynek tekintették, s Magyarországon a magyar könyvet corpus delictinek, nyilván így tekintenek minderre ma is. Megfigyelnek és megfigyeltetnek ma is. A magyar kultúra ápolását bűncselekménynek tekintik ma is, így erejükhöz mértén akadályozzák ez erre irányuló munkálkodást ma is, a munkálkodókat pedig igyekeznek ellehetetleníteni ma is. Márpedig erejük van, hiszen ma is ők az ország vezetői, média és pénz urai; miközben a megfigyeltek köre is maradt.

Több mint másfél évtizeddel ezelőtt azt mondtuk: bársonyos forradalom.

Ez titkosszolgálati fogalom? – kérdezem ma.

Bársonyos forradalom: titkosszolgálati forradalom?

Mint mondani szokták: Málta után ölünkbe hullott a szabadság.

Nem.

Ők hulltak, nem az ölünkbe, hanem a fejünkre!

Az egykori szolgálati emberekből létrejött, pártok fölötti, de pártokat szervező, irányító és megsemmisítő új vezetőréteg. Igazságokat lehetetlenítenek el, mindent megtéve azért, hogy alapvető nemzeti ügyeink, amelyeket pártok fölötti konszenzus egyetértésében kellene előrevinnünk, belecsusszanjanak a szélsőjobb rabulisztikájába és lehetőleg megrekedjenek benne.

Ma már látszik, hogy rájuk alapozták a rendszerváltást. Mindent szétverték, mindent hagytak szétesni, ezt az egyet nem. Ezt megerősítették. És összekötötték őket egymással meg a külföldi szervezetekkel. Ettől iszonyatos erővé váltak.

Besúgókból csúcsfegyver.

És nem lehet velük fölvennem a versenyt. Bármilyen okosan agyalok is, előbb-utóbb lefekszem aludni. Oda meg bemegy a váltás. És ekkor elbuktam.

Ők állították össze a határra a fogadóbizottságot, amikor érkeztek a

globalokraták. Mára különös, önálló társadalmi réteg lett belőlük: az ügynökarisztokrácia. Gazdagságánál, kapcsolati hálózatánál fogva egy szervezett, harcias és ütőképes, hamis felsőközéposztály, álnagypolgárság: csúcsai a pénzarisztokrácia helyén tűnnek föl; hatalmi részesedése átfogó, rejtett, leplezett, álcázott és megtévesztő; döntéshozatali mechanizmusai, elosztó rendszerei titkosan működnek; a résztvevők valódi szerepe lényegileg más, mint ami a nyilvánosan betöltött, látható pozíciójuk.

Alattuk egy olyan ország, ahol az utóbbi években a maradék kispolgárság is szétverődött, ahol a középosztályi ábrándok gyors kiszenvedése után egy tisztátalanná tett társadalom mocskos szociális és mentális sikátoraiban az egyéni menekülési utakat keresi, aki teheti.

E hamis felsőközéposztálynak nagy vagyon jutott a kezére. Ebből a vagyonból garantáltan nem lesz civil közösségvállalás, társadalmat felrázó, váratlan teljesítmény. Ők erre a biztosíték. És már nem kell felügyelniük se arra, hogy így legyen. A kiszegényített lehetőségek világában már a pusztá véletlen is erre játszik. Ez van kódolva az ügymenetbe.

Ők az új nemesség.

A titkosrendőr-igazolvány az új kutyabőr.

Ilyen sikert a történelemben titkosszolgálatok még soha sehol el nem értek, mint a rendszerváltás utáni Magyarországon, ahol valóban mindenre ráteheték a kezüket és rajta tarthatják ma is.

A Nemzetbiztonsági Hivatal mint nemzetbiztonsági kockázat?

[xxx]

Itt van például Deske. Egy olvasmányélmény óta Gombócartúr ezredesként emlegetem, igazi neve saját állítása szerint Pintér Dezső, és Dedinek is nevezik ismerősei, azok pedig vannak sokan. Én 1978 tavaszán ismertem meg, amikor a Magyar Hírlaphoz kerültem, a kulturális rovatba. Már másnap tudtam, ha jönnek a dekások, aktatáskás, öltönyös férfiak, kidomborodó zakóban, azt kell nekik mondani, ja, a Pintér elvtársat keresik? A folyosó végén jobbra! És röhögtünk Pintér elvtárson, akit még a Magyar Szocialista Munkáspártba se akartak fölvenni. Ma már jelenthetne jót is ez a történetke! Hogy mégse, az azt mutatja, hogy az élet sokkal bonyolultabb annál, hogysen teljes egészében bele lehessen gyömmöszölni a történelemkönyvekbe. Fölszóalt egy elvtársnő a taggyűlésen, hogy Pintér elvtárs fölvetelét nem javasolja, mert Pintér elvtárs nem meggyőződésből, hanem karriervágyból akar a párt tagjai sorába tartozni. Úgyhogy a pajtások, ki van mellette, ki van ellene kérdés elhangzása után, ritka eset, *nem* szavazatok is a levegőbe emelkedtek.

Gombócartúr intelmei abban az időben képernyős nyilvánosságot még nem kaptak, de szerzőjük már akkor is e maximák műfüstjében élte felelős hétköznapjait. Ezek egyikének kora délutánján – „»nagyon aggódom értetek, gyerekek«” –, homlokán a szocializmus építésének rezignált újrakezdőire jellemző fellegekkel rámtéktett. Akkor jelent meg a Tiszatájban egy

[xxxii]

beszélgetésem Domokos Pál Péter népzene kutatóval, „a csángók apostolával”. Domokos Pál Péter nagyon szoros megfigyelés alatt állott, többek

[xxxii]

között azért is, mert leveleket írt Agostino Casarolinak annak érdekében, hogy a katolikus csángókhoz ne román, hanem magyar papokat küldjenek. Leveleit – a kor szokásai szerint – olykor több postán is feladta, s valamelyik csak kijutott.

Magyar népművészt kutató Domokos Pál Péter és a csángókat nem hagyta sorsukra. Ez elég ok volt, hogy Budafoki úti lakásán rendszeresen megjelenjen a civil ruhás politikai rendőr és föltegye a kérdést: „Na mivel foglalkozik, bátyám?!” Rendszeresen kellett jelentkeznie a rendőrségen is, mint egy bűnözőnek, ahol megint csak az előbbi kérdést intézték hozzá.

Megfélemlítő akciók voltak ezek, hiszen Domokos Pál Péter teljesen nyíltan tevékenykedett, pontosan lehetett tudni, hogy mit csinál. Előadásokat tartott, ahol tételesen kifejtette nézeteit, cikkeket, tanulmányokat, könyveket írt, és ha lehetett publikált. Azon kevesek közé tartozott, akiknek a jobb idők eljöttével a fiókból volt mit elővenniük. Nagy lélek volt. Türelemmel, személyisége integritásának tökéletes megőrzésével viselte a rendőri zaklatást, még nevetett is rajta.

És azt mondta Gombócartúr, gyere már be a szobámba! A belpolitikai rovat helyettes vezetője volt akkor, az idők szavát, a *társadalmi folyamatok* kifejezést használta: „Olvastam az interjúdat a Tiszatájban. A rendőrség nagyon érdeklődik az ilyen társadalmi folyamatok iránt. És ez nem a közlekedési rendőrség, tudod. Hanem a politikai.”

„Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek.
Aktákba írják, miről álmodoztam
s azt is, ki érti meg.
És nem sejthetem, mikor lesz elég ok
előkotorni azt a kartotékot,
mely jogom sérti meg.”

(Levegőt!)

Írta ugyanerről József Attila – hetvenegy évvel ezelőtt, 1935-ben. Az már véletlen egybeesés, hogy ugyancsak kistársang idején, ahogy Szent András havát neveztük valaha.

[xxxiii]

Gondolom, Gombócartúr tízszoros jelentéséért akkor is többet nyalt fel annál, mint amennyit egy folyóiratközlésért kapni lehetett, ha szóban adta elő. Az anyagi szétválás már ekkor elkezdődött. Már sokkal korábban: *ők* és a társadalom – folyamatokban edzett – többi része között, amelyet már a rendszerváltás előtt messze maguk mögött hagytak a polgári fizetés melletti fedett második, harmadik jövedelmük tolóerejével. Fedett jövedelem. Talán így kellhet a political correctness jegyében a vérdíjat megnevezni.

„Az csak egy hernyó provokátor! – mondta Bossányi Katalin. – Ne törődj vele.” Ma már a milliárdosok közt virágozik – gazdagodva egy szegényedő, és meggazdagítva egy elszegényített országban.

Tanítani mentem ötvenhat ötvenedik évfordulójának októberében a Kossuth tér egyik mellékutcájába. Váratlanul elém ugrott egy zilált magyar: „Na mi van?! Ez Magyarország! Nem tetszik?” S ahogy kitértem, fönt az ágak közt, nini!, Gombócartúr terepmunkán. Az őszi lomb között csokoládét majszolt és figyelt. „A térképre.”

Mekkora felelőssége van abban, amit látott?

Hogy „Ez Magyarország!”

[xxxiv]

Csak mint médiagecinek milyen része van abban, hogy itt tartunk? Hogy ország és népe ilyen kézre keríthető állapotra jutott?

Csillogó cipős lábait hirtelen maga alá húzta, lomha szárnycsapásokkal fölemelkedett. Nagy teste elegánsan csomagolva úszott a tér fölött, a levegőnél könnyebb eszmékkel töltött zeppelinfióka.

Egy egész rajtól sötétül az ég. Kurzusonként kopogás nélkül vonulnak át a titkárságokon, s vágatnak be ugyanígy a miniszterelnökhöz, hogy aztán ott csukott ajtók mögött hosszan és zsákon a foltja, titkon, megbonthatatlanul – az ügynökdemokrácia letéteményesei.

Államférfiak.

[xxxv]

A rendszerváltásra létrehozott új ügynöki erőkkel egyesülve átszövik a gazdasági és a politikai életet, a művészetek világát, a kultúrát, a médiát, betöltik a szellemi közélet, az érdekvédelem, a civil világ tereit.

Minek nevezzem? Hálózat? Testület? Szervezet? Érdekszövetség – dac és véd alapon?

Bármi is, beláthatatlan túlhatalomra tett szert és képessé vált arra, hogy a demokrácia választott képviselői intézményeitől függetlenül, senki által sem ellenőrizhető módon, a joggal visszaélve törvényesen is titokban hozzon döntéseket, azokat végre is hajtassa.

Öt választás van mögöttünk 1990 óta. Ahogy sorolni szoktuk, első szabad választás, második szabad választás... Azonban az öt szabad választás egyetlen egy választási cédulájára se volt ráírva:

„Akarja, hogy titkos ügynök kerüljön a miniszterelnöki székbe?

Igen.

Nem.”

Mégis, mire a társadalom fölkapta a fejét, ott ült a besúgó a miniszterelnöki székben, és tartópártjai – a tartótiszt helyében használom ezt a fogalmat – hivatalosan megerősítették benne a bizalmukat.

De nem!

Gombócartúr ezúttal nem a titkárságokon vágázik, hanem kívül marad, az országház egyik rizalitjára huppan. Nyakkendőjét felborzolja a begyén, burukkol, mint négy éve októberben a tv2 képernyőjén. Tollgatyáját meglibegteti, szárnyával csapkod egy picit, farktollait széttárva ide-oda tipeg, és ahonnan teljes az áttekintés, a szegélyen megül.

Ki lehet arra kíváncsi, amit a Gombócartúr Testület tekint át?

Abból milyen ránk vonatkozó következtetéseket von le?

A levont következtetések alapján a fejünk fölött rólunk milyen szándékkal,

milyen döntésekre jut?

Hiszen igazat mondani Gombócartúr akkor se tud, ha erre gyúr három nap, három éjjel.

A puhulás idején lehetett tőle valutát vásárolni. Már arra is meg lehetett kérni, hogy szerda reggeli műsorában a Kossuthon mondjon be valamit. Még történeteket is mesélt. És szófűzésébe már belekevert egy rész szlovákiai magyart, két rész erdélyi rokont. Az örökkel egy ketrecbe zárva éltünk, nem volt minden perc hadiállapot. Azonban mindez ma már a múlté. Ma már nem összezárva élünk öreinkkel, hanem általuk mindenünkből és minden lehetőségünkből kiforgatva.

Elmúlt idő és elmúlt alkalom a mögöttünk hagyott másfél évtized, amely a megigazulás ideje is lehetett volna.

Hogy mi lett?

Annyi többé-kevésbé mindenkiről kiderült, hogy önmagával és a világgal mire jutott. Úgyhogy, Gombócartúr és setétlő populációd, ideje összezsomagolni a pénzes zsákokat és elhúzni velük Hawaiiiba. Tagállam is, támaszpont is. A dossziéitokat nyilván már réges-rég ott valahol őrzik.

Ott már van egy kiirtott nép, úgyhogy otthon fogjátok érezni magatokat. Minket meg hagyni élni.

Nemcsak a civil világ élethelehetőségeinek, hanem az élet, a puszta lét lehetőségeinek visszaszerzése a tét.

A rendszerváltás újrakezdése.

Nélkülük.

„Sok urunk nem volt rest se kába,
birtokát óvni ellenünk,
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk.”

(Hazám)

Írta József Attila a hárommillió koldus országának idején. Ma megint tántorgunk kifelé. Mennek az orvosok, mennek a betegek közül azok, akik megengedhetik maguknak, hogy külföldön, a legújabb módszerekkel, jó kórházakban gyógyíttassák magukat. És megy nagyon sok harmincéves. Aki már eleget látott itt, de még várhat valamit ott. A *Hazám* szonettjei 1937-ben születtek. Hetven év ment el azóta, de a hárommillió szegény megmaradt

[\[xxxvii\]](#)

irodalmi programnak is. Úgy látszik, egy ilyen szervezettségű társadalomnak akkora az eltartó (megtartó) képessége, hogy hárommillió magyar folyamatosan fölösleges. Minél mélyebb a demográfiai hullámvölgy, annál fölöslegesebb.

Most én „*ott*” vagyok. Még egy faluban is két-három akkora templom magasodik, amekkorákból nálunk egy városban is csak egy van. És belül mindegyiknek a fala beborítva arannyal.

Mögöttem tíz-tizenkét kilométerre az óceán. Érződik a jelenléte azon a szűk téren is, ahol ülök és bámulom a szökőkutat, Jerez de la Frontera. Alig

egy tucatnyi városka alkotja a félkörívet, amely az óceánnál kezdődik – Chiclana de la Frontera, Conil de la Frontera, Vejer de la Frontera városokkal, s megy a hegycsúcsok között északkelet felé, Aguilar de la Fronteráig. Köztük Jerez, Arcos, Jimena, Morón de la Frontera. Egykori határvárosok, egy kimúlt észak-dél határ. Északon a katolikusok voltak, délen még a mórok. Gyilkos hadakozás, idilli korrupció. Vér és arany: határok fizetőeszköze.

Jön egy nő, a tér közepén lehajol, fölveszi az eldobott kenyérdarabot és fölteszi egy lámpaoszlop talapzatára. A lelkében még nem győzött a mindent legázoló fogyasztói társadalom.

Egy darab kenyér.

Gyerekkoromban úgy tanultuk: Isten teste.

Mára szemét.

Mielőtt megszegtük, a kés hegyével keresztet írtunk a kenyérré. A csomagolt, előreszeletelt kenyérré hogy írjak keresztet? A sokoldalú kiszolgálás is voltaképp kiforgatás csak, semmi más.

Hatalmas autóbuszok ontják az öregeket. Csoszogva, botozva, mankózva, sántikálva, jönnek és jönnek és jönnek. Elvéve egy-két fiatal. Requiem Turisztikai Szakosztály, Európa járókerettel. Hernyóligetnek neveztem el az ablakom alatti kertet. A medence szélén, a pálmafák alatt, azok is nagy hasú, palacktörzsű, dagadék fák, széles, kék nyugágyakon mindenfelé kövér és fehér angolok lustálkodnak. Már a gyerekek is kövérek. Itt látom, én tulajdonképpen színes bőrű vagyok, még Ázsiából. A bőröm sárgás, a szemem még így német ágon kikékvülve is ferde egy kicsit.

Porfavóroknak hívják a bennszülöttek a briteket, akik csak annyit tudnak a spanyolokról, hogy ha akarnak tőlük valamit, azt kell mondani, kérem: por favor. Utána meg: puede quedarse con la vuelta. A visszajárót tartsa meg! De ezt már angolul, s korántsem minden esetben. Féléveket töltenek a napos partokon anélkül, hogy felnyitnák a szemüket bármire, ami nem szorosán a fogyasztáshoz tartozik. Használják a helyi társadalombiztosítást, gyógyulnak a kórházi ágyakban, fel vannak háborodva, hogy a nővérek nem jól tudnak angolul, de semmi nem érdekli őket a helyről, ahol vannak, és két országban élve a legügyesebbek egyik helyen sem fizetnek adót, a manyánát pedig ugyanolyan legyintő mosollyal mondják, ahogy mi egykor a szicsaszt. Csakhogy a mosollyal mi védekeztünk.

Itthon is: a külföldiek!

A jó Kádár címmel az egykori kóser Kádár kifőzdéről szól a jegyzet a *Szombat* 2006. októberi számában. Nagyszerű konyhája volt. Gimis koromban, amikor megengedhettük magunknak, nagy néha ebédet vittem onnan. Ma is ugyanott van, a Klauzál téri vásárcsarnok bejáratától jobbra, most már elegáns étterem: „A baráti árak, a békebeli hangulat, és igen, a jó konyha széles törzsközönséget vívott ki magának az idők során, akik nemegyszer csalódottan tapasztalják, hogy az egyre jobb útikönyveket bújó külföldiek elfoglalják a megszokott asztalokat, és önfeledten oldódnak fel a budapesti retróban – a bennszülöttek rovására.”

De most, andalúz szieszta idején, szállásunkra visszahúzódva még mást olvasok: a *Woman at war* című riportot az iraki háborúról a *Self* amerikai női magazin 2005. szeptemberi számában. A *Komszomolszkaja Pravda* közölt

ilyen daliás riportokat valaha. *Melissa Stockwell* főhadnagy bal lába combközéptől hiányzik, az ágya szélén ül, paplanhuzata amerikai zászló és azt mondja: „Örülök neki, hogy ez velem történt meg, és nem más katonákkal.” A másik képen: *young hero Hester*, a második világháború óta az első nő, aki megkapta a *Silver Star*. Arról beszél, hogy gyerekkorában fiús lány volt. „Itt nincsenek nők, nincsenek férfiak – mondja *Leigh Ann Hester* őrmester. – Bajtársak vannak.”

Kiderült azóta néhány dolog, hogy a *Self*ben e riport megjelent. Vérrrel és szarral kenni be az ártalmatlanná tett ellent a forró háborúban. A földre vert, megbilincselte foglyot még rugdosni egy darabig a hideg polgárháború forró napjain, amit a magyar rendőrök tesznek most, 2006. október 23-án este, amikor ennek az írásnak a befejezésével foglalkozva a képernyőn látom, ahogy sisakos, pajzsos, szervi, zsigeri kirajzásuk november 4-ét ünnepli, előkészítve a nagy napot, amikor a behajtani tilos tábla is az önkényuralmi jelképek közé kerül.

Kiszolgálják és támadnak.

Letakart arccal.

Ugyanaz az infantilis rémület?

Abban is, ahogy az ellenfelebarátot a hideg polgárháború médiafalánál kivégzik?

A lovagkor vége?

Avagy lovagkor nem is létezett soha?

Két oldallal később a *Self* hirdetési tanmeséjét írja egy ifjú feleség az amerikai társadalom új gondjáról: szintúgy ifjú férje teljesítőképessége fogyatkozik.

De ha munkából jövet a kapszulát még az úton benyeli!

Akkor már a lépcső aljában.

„Egy hangvilla két ága vagyunk”

(*Riának hívom*)

Hogy a tizenkilenc éves József Attila szavaival emlékeztessenek rá, miről is volt szó eredetileg, amikor még voltak nők, amikor még voltak férfiak.

Az új ember reggel fölkel, beteszi a szemét, fölcsatolja füleit, magára szereli az ujjait, belekötözi magát az autóba és elindul. Délután hazafelé menet fölcsatolja a farkát, behelyezi a hüvelyét. Ha nő, magára csatol egy férfit. Ha férfi, magára csatol egy nőt. Egy nő egy nőt, egy férfi egy férfit, és együtt habzanak a tévészappannal, hogy nincsenek nők, nincsenek férfiak. Bajtársak vannak. Titáni fogyasztók műpénisszel, igazi rakétával.

Marbella, Malaga, Arcos, Granada... Ezeket a városokat járva látszik, hogy milyen kegyetlenül kifosztott ország a miénk. „Nekem a munkácsi vár beszélt erről a legékesebben – mondja útitársam. – Uralja a tájat! Milyen nagyságok harcoltak érte, fordultak meg benne! Mekkora a történelme,

[\[xxxvii\]](#)

legendája, irodalma. És most egy kutyaól. Ahol Korjátovics Tódor szobrának az ujját szorongatják a kirándulók. Magyarország: a huszadik század elején valaki megátkozta ezt a helyet.”

„Franco tábornok besorolt ádáz katonának,
nem szöktem meg, mert félttem, agyonlövet úgy.
Félttem – azért harcoltam a haddal a jog s a szabadság
ellen Irun falain. S így is elért a halál.”

(Egy spanyol földműves sírverse)

Ha Franco és spanyol földművese ellenében 1939 áprilisában győz „a jog s a szabadság”, akkor Spanyolország ma sokkal szegényebb? És éppen most próbál meg kilábalni rendszerváltása átfogó válságaiból?

Történelmietlen a kérdés, mégis arra sarkallt, hogy átlapozzak néhány kézikönyvet. Olyanokat, amelyek már 1990 után jelentek meg. A Caudillót segítő vesztesek, Mussolini és Hitler rendszeréről mindegyik kimondja, hogy fasiszta volt. A győztes Franco tábornokkal kesztyűs kézzel bánnak. Franco egy működő gazdaságot hagyott maga után, ahonnan milyen jó volt nekünk a hullacipő is, háromévenként az ötven dollárból, s jöttünk a boldog jövőbe. Francót elismerőleg emlegetni Spanyolországban mégis nagy illetlenség. Nem úgy mint honi kollégáját frankózni idehaza.

Hol vannak hát a határok?

Haladó eszmék?

Progresszió?

Szemben Marokkó. Innen, Malagából nem látszik. Koszos, piszkos a part és piszkos a tenger vize is. Itt van a legnagyobb csempész kikötő.

Folyamatosan jönnek a hajók. Ide zúdul Marokkóból meg az egész világról a kábítószer. Az üzletben mindenki benne van. A kikötői hatóságok, a vámórség, a rendőrség, a politikusok. Közös érdekük, hogy olykor egy-egy jelentősebb szállítmány lebukjon és a médiában elhangozzék, hogy az elkobzott rakomány értéke ötmillió dollár. Érdekük, hogy ez a felértékelés minél magasabb összegre szóljon, mert így tudják fönntartani az anyag rendkívül magas árát. Ugyancsak maffiaérdek, hogy a szállítmány lebukásának ténye minél nagyobb nyilvánosságot kapjon. Így rögzül a köztudatban, hogy mindez illegális, bűncselekmény, amivel csakis a bűnözők foglalkoznak; a jóságos politikusok nincsenek benne. Ők legszívesebben még a közönséges cigarettát is betiltanák! De ezt nem tehetik. Hát akkor legalább ráírják, hogy öl, rákot, impotenciát okoz, és egészségvédelem címén fölhúzzák jó magasra az árát.

Hasiskultúra. Malagának van egy olyan övezete, ahová rendőr vagy idegen a lábát se teheti be: a kábítószerközpont. A nagypapa és a nagymama ebéd után nem egy-egy pohár bort iszik meg, hanem elszív egy kis hasist. Olcsóbb, mint a bor. És már az ő nagypapája meg nagymamája is ezt csinálta.

A szomszéd szobában egy fiatal lány ébredezik. Malagai, de Granadában jár egyetemre, s ott lakik, ahol néhány éjszakára mi is megszálltunk. Csodálkoztam, hogy miért nem megy orvoshoz, ha annyira meg van fázva, hogy minden reggel több mint egy órát köhög: „Nincs megfázva. Szétszívta már a torkát, és így indít minden napot.”

A politika, a hatóság a kábítószerüzletben: a gyarmatosítás folytatása. Gyarmatosítják mindazokat, akik termelik, előállítják, szállítják, terjesztik,

drágán megveszik és elfogyasztják.

Az ablak alatt, a pálmafák között egy néger család labdázik. Akkor voltam otthon, amikor az ablakunk alatt még eperfa állt. Ahogyan szülővárosomban ejtik: epörfa. Az alföldi tanyák, falusi udvarok fája: „Az osztályban, sőt az egész gimnáziumban József Attila legjobb barátja Balog József (1905–1980) volt. Egymás különcködő megnyilatkozásait elfogadták. Sorsközösség kovácsolta őket össze. Az internátusi rend nemigen tette lehetővé a diákok csatangolását, de akkoriban is megfordult osztálytársánál. Vitte magával a nagy kockás füzetét, és Balog néni megkínálta uzsonnával. Ha más nem, egy darab kenyér és a nagy szemű eper rendelkezésükre

[\[xxxviii\]](#)

állt.”

Makó és a makaiak. Emberek, akiknek legemlékezetesebb teljesítményük, hogy istápolták a beljükből József Attilát. Bámulom most a fényképeiket, ízlelem és a mához mérem fönnmaradt szavaikat. Könyves-Kolonics József a nagyszentmihályi születésű és akkor már hetedik éve halott Espersit Jánosnak üzeni 1938-ban a síron túlra: „Mi még mindig a népfelség rajongói, az igazságosság, emelkedettség, a szeretet és szépségek hitvallói és meggyőződöttjei maradtunk. Az emberi oktalanság és gonoszság ellen hadakoztunk együtt, de manapság nem a mi küzdelmünk diadalmaskodik, hanem sokakon és sok helyütt a gonosz uralkodik. Béklyó az Ember és a Szellem szabadsága felett. Parancs! Parancsolni akarják, hogyan érezzünk, hogyan akarjunk és hogyan cselekedjünk. Pedig csak az embermilliók érzése, vágya, akarata lehet parancs mások számára. A jellem: tehetség, tudás, munka, szorgalom lefokozva, a faji és felekezeti elfogultság, gyűlölet feltornyosítva. A Bocskaiak, Báthoryak, Bethlen Gáborok, Rákócziak és Kossuthok függetlenségi, nemzeti és népi ideáljai, küzdelmei elfelejtve, követőik üldözve és megalázva, az üldözők pedig felmagasztalva. A jogszeme

[\[xxxix\]](#)

letiporva, az ököl erkölcsi rangra emelve.”

Csodálatos, hogy ebben a provinciában, „ahol a vasárnapi

[\[xl\]](#)

korzósétálgatás elégítette ki az egész kultúrigényt”, ilyen levelek születtek. Még csodálatosabb, hogy József Attila ebből a hagymás városból, amelyet úgy nagyított keleti zsenijéhez, hogy elnevezte Maros-menti Konstantinápolynak,

[\[xli\]](#)

[\[xlii\]](#)

milyen rövid idő alatt ért el világirodalmi színvonalat. Zsenialitás plusz vasszorgalom. Amelyekben leginkább hiányt szenvedünk.

Mintha ma írták volna az *Üzenetet*, nem pedig 1938-ban. Vagy mégse? Ma a gonosz már nem „sok helyütt” uralkodik, hanem mindenütt. A hetven éve írt felsorolásnak minden egyes tétele rosszabbra változott.

Hátunkban az eltűnt, megsemmisített, kialudt és kioltott tudások

[\[xlili\]](#)

Magyarországa. Az epörfaparlament, amelyet a szülővárosomban hívott össze Nagy Szeder István, a mérnök úr, az Alföld etikai és politikai zsenije, aki magával hozta a föld szeretetét, a szabad redemptusok jogérzékenységét és nagylelkűségét, mindazt a Tudást, amelyet még a Nagy Magyar Alföld termelt,

és amit kiegészített korának természettudományos, műszaki, történelmi és politikai ismereteivel. Hitvallását négy szóba tömörítette: se jobb, se bal. Célja az volt, hogy megteremtse a parasztpolgári fejlődés politikai környezetét. A közvetlen demokráciának azt a módszerét hívta epörfaparlamentnek, amelyet már diákkorában kimatematikázott, s amelyet a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártból 1947-ben kiszorított Pfeiffer Zoltán halasi normának nevezett el.

A mérnök úrhoz hasonló szellemű emberek voltak egy néhányan az Alföldön. Módszeresen kiirtották őket. Ő maga negyvenhárom magyar börtönt járt meg 1945-től 1959-ig. Parasztpolgárait egy nem arányos rendőri fellépés keretei között vaslapáttal verték a kiskunhalasi rendőrségen, egyiküknek a száján folyt ki a tüdeje. Ez 1947-ben történt. A mostani, 2006. októberi rendőri erőszak azonban időtlenné és folyamatossá teszi ezeket a történeteket.

Ez a szellem lakik a palackban.

A társadalom fölszorult az egyetlen magaslatra, a Taigetoszra. A Magyar Köztársaság legmagasabb pontja. A napsütéses órák száma meghaladja az évi kétezret, amit a sokasodó napimádók az utcákon, tereken fekvé élveznek. Csúcsára autópálya visz, amelynek építése jelentős munkahelyteremtő beruházás volt, európai uniós támogatással. Az autópálya mentén villák, kitűnő lakosztályok, apartmanok, szobák állnak rendelkezésre. Akinek az egészsége megtört, a tudása elavult, vagy kiszervezték a munkát alóla, a mobiltelefont, ha luxusrabszolga volt, a slusszkulcsot is leadja a biztonsági szolgálatnál a recepción, és amint tartalékainak kötele elszakadt, a mélybe zuhan. Turizmusára jellemzőek a néma menetek, felvonulások, tüntetések. Lyukas zászlókat lengetnek, beszédeket mondanak, koszorúznak, táblákat visznek „Élhető Taigetoszt!” fölirattal.

*

Ha lezuhan Magyarország, fekete dobozát ki fogja megtalálni?

Mi lesz a tartalma?

És ki lesz kíváncsi rá?

Magyar Értelmiségiek!

Tudós professzorok!

Írók, költők, rendezők, képzőművészek, zenészek, fotósok, újságírók!

Vigyázz!

Kész!

Rajt!

Eldördült a startpisztoly.

Még utoljára szereztek jobbról és balról támogatást a fekete dobozra, hogy halálhörgésetek pártparitás alapon megmaradjon.

Húzó üzenet, stílbravúrral. Felkapja rá bárki a fejét. Pedig egy szikrával sincs benne több annál, mint amit Vörösmarty Mihály 1836-ban a *Szózatban* megírt:

„A sírt, hol nemzet süllyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak

Szemében gyászkönnny ül.”

Éppen 170 éve.

És már megint, és még mindig.

Amit oly nagyon szeretünk, amiben mi magyarok összes reinkarnációinkban világelsők vagyunk: a régi, szép nemzethalál. Ilyen emlékezetesen, szépen, felrázóan, humorosan, bájosan, gyászosan és újjáélesztően nem tud haldokolni senki az önmagába ájult Európában. És remixelni a nemzethalál vízióját, azt se csinálja senki olyan jól, mint mi! Az enyém is csak egy fáradhatatlan újrafogalmazás, miközben belefáradtunk már az újrafogalmazásokba is, a nehéz légzést okozó lépcsőzésbe az elefántcsonttoronyokban, a megélhetési hajszába, a kollaborációba s ahogy az öncenzúráról elválnak gondolataink.

Leégve.

Kiégve.

Beégve.

Nem kívánt törlendő, hiszen nem önmagunk gyalázása a cél.

Ámbár...

Mert hogy jön ahhoz ez a véletlenszerűen – vagy nagyon is tudatosan – összerántott-szétzavart elit, hogy magával húzza a mélybe közös ihletünket, a nemzetet?

Zürich–Marina del Sol–Újbuda, 2006. február 1.–november 1.

Jegyzetek:

[i] Mint később megtudtam, Sarnyai Tibornak köszönhetően.

[ii] „»Jönnek az oroszok!«” Vadászpuskás, fényescsizmás ember a hírhozó. A tömeg: »Nem szabad őket beengedni!«

Félóra múlva a játszótér körül állnak a tankok. A sor eleje már rég túljár a falun, lánctalpal Budapestnek. A vége még bent Romániában. Lehet, hogy átrohantak volt »fölöttünk« pár óra alatt, mégis úgy emlékszem, mintha napokig tartott volna a csörömpölés. Mint a folyó: megérkezett a tanksereg, elment és jelen volt.

A hátunkon iskolatáska, körülálljuk őket, mutogatnak, jelvényeket adnak. A fölsősök: »Szpasziba!« Bemennek bárhová, ha az ajtóban éppen áll valaki, félretolják. Épp csak annyira törődnek velünk, amennyire az áthaladásuk érdekében kell.” *Zelei Miklós: Itt állunk egy szál megmaradásban. Délmagyarország, Szeged, 2000. A bennszülött. 15. old.*

[iii] „Egy hatalmas szikla a tenger fölött, amelynek olyan a belseje, mint az ementáli sajt. Több mint ezer éve furkálják benne alagútjaikat a katonák. Stratégiai szikla, innen a fél világot le lehet hallgatni – a mélyben bujkáló tengeralattjárókat is. Útlevel ellenőrzés nemcsak azért van, mert átlépjük az uniós határt, hanem azért is, mert a brit katonák látni akarják, kit engednek be. Nagy vágyam teljesül, ahogy a Sziklához közeledünk: rég szeretnék látni napnyugaton is egy uniós határt! Az elmúlt évtizedekben sok-sok határsort álltam otthon végig. A román—magyar, az osztrák—magyar határ feledhetetlen félnapos, égnapos sorai már mind a múlté. Záhony—Csap azonban ma is tartja magát! Vihetnek oda

bármilyen csúcstechnikát, legyőzi az „emberi faktor”, s a magyar—ukrán határ ma is szinte átjárhatatlan.

A spanyol—gibraltári határsor végére 9 óra 35-kor állunk be. Van vagy másfél kilométer, úgyhogy itt érdekes tapasztalatokat fogok gyűjteni. Így is lett, csak fordítva! A sor tempósan halad, megnézik az útleveleket a spanyolok, a britek, de egy katona se tartja a markát baksisért, eszébe se jut, hogy csak úgy szívatásból félre állítson autókat, vagy hosszú kávéra vonuljon el, miközben az utasok kint várakoznak. A másfél kilométert húsz perc alatt megtegyük, és 9.55-kor már a Churchill Avenue-n gurulunk. Egy lakható határvidék...” *Zelei Miklós: Lassítsunk egy percre. A Szikla. Helyi Téma, 2006. május 17.*

[iv]

Baji Lázár Imre humánökológus fogalomalkotása.

[v]

Tóth Ferenc: „Az otthonom pedig hát ott, Makón van” – József Attila makói évei. 63. old. (Továbbiakban: Tóth Ferenc.)

[vi]

Uo.: 208.

[vii]

Hozzánk menekült utódaik javára 1923. február 18-án, a makói múzeumban őrzött egyetlen fennmaradt meghívó szövege szerint: „*A második nagy orosz hangversenyt*” rendezték meg Budapesten. József Attila *Áldott légy, jó Magyarország!* című versét Sztrahoff zenésítette meg, és a hangverseny hatodik számaként adták elő:

„Te voltál áldott menedékünk
Mikor ránk zúdult száz baj és gonosz
És most szívünk hálára békül
Ma felköszönt az elfáradt orosz:
Üdvözlégy, áldott légy, jó Magyarország!

Szegény, kifosztott Hungária
Magadhoz vettél árva gyermeket
S jóságodért nem adhatunk mást
Csak forró, hálás, áldó szíveket:
Üdvözlégy, áldott légy, jó Magyarország!”

Uo: 233. A trianoni Magyarország segítőkészen fogadta a családotul ide menekült oroszokat. Egykori tiszteket, értelmiségieket, művészeket és kozákokat, akik impozáns lovasbemutatók tartásával keresték a kenyerüket. Valamint országszerte emlékeznek ma is az első világháború után nálunk maradt volt orosz hadifoglyokra, akik még a hatvanas években is törték a magyart. Ezek a befogadástörténetek is szinte teljesen ismeretlenek.

[viii]

Uo.: 18.

[ix]

Uo.: 123.

[x]

Szegeden a piarista gimnáziumba – kegyes oskolába – írták be Petőfi Zoltánt, aki előtte Szarvason tanult, mert István a békési Kiscsákón volt gazdatiszt. Juhász még ismerte és kifaggatta azt a piarista tanárt, az „öreg Tóthot”, aki Zoltánt tanította. Zoltán kitűnően tanult, de később kocsmázás miatt kimaradozott az iskolából, a keresztapjához, Arany Jánoshoz is átszökött Nagykőrösre. Zoltán Szegeden is kocsmázott. 1866 decemberében meghűlt, beteg lett, Petőfi István küldött neki pénzt a gyógyításra, de a fiú, amint meggyógyult, folytatta a kocsmázást, és 1867. februárban elhagyta Szegedet. Az anyjához ment Pestre, de onnan is továbbszökött, és színésznek állt. *Ilia Mihály szóbeli közlése.*

[xi]

A ma is ismert író, újságíró és fotóriporter Tábori Kornél (Szolnok, 1879.–Auschwitz, 1944.) ismeretlen fotóalbuma: *Egy halálra ítélt ország borzalmaiból – Razzia a budapesti*

nyomortanyákon címmel a múlt század húszas éveinek elejéről. (Budapest, Kultúra kiadása. Róla írás: Fotóművészet, 2006. 3-4. szám) Kétnyelvű borító. Cornelius Tábori: *From the Horrors of a Country Condemned to Death – Inspection-tour through the Misery of Budapest*.

Tizenhat képet tartalmazó album, minden képhez angol, francia, olasz nyelvű magyarázat. A békebeli háború utáni borzalmas nyomor feltárása. A borító 2. és 3. oldala tömör angol nyelvű üzenet az ország állapotáról, statisztikai adatokkal: „What the dwellings of the distressed revealed! Dismembered Hungary, a country that used to be known as the land »flowing with milk and honey«, is now a plundered wreck, grappling with distress in body and soul. The capital, famous for its beautiful site and its joyous animated movement, is now inhabited by hundreds of thousands of unemployed and starving people.” Nyomortanyákról, nyomornegyedekről, ajtótlan, ablaktalan romok közt élő pucér gyerekekről készült fotók. A 14. fénykép egy vagonbelsőt mutat: „Grammed shelter in a cattle-car of the Railways. Nine children and four adults are living here. Three children have no boots to protect them in the wintery cold. Thousands of Railwaymen, Public Servants, Government and County Officials, Teachers and Judges are living in such shelters, driven from their homes by the Roumania [n]s and Serbs. [...] Help and Save the Children!”

[xii]

Igaz Szó kiadása. Marosvásárhely, 1980.

[xiii]

1787-től Kőműves utca, 1877-től Sugárút, 1885-től Andrassy út, 1949-től Sztálin út, 1956-ban Magyar Ifjúság útja, 1956-tól Népköztársaság útja, jelenleg újra Andrassy út.

[xiv]

A rendőrnő írta alá az ellenzék útlevélkérelmeinek elutasító határozatait. Az indoklás általában így hangzott: „kiutazása közérdeket sért”. Dalos György így emlékszik vissza erre: „[1976] Augusztus elején ezerforintosnak nevezett értéklevélben jutott el hozzám az egyszeri nyugati utazásra jogosító passzus – tizenkét év óta az első. E pozitív döntés nyilvánvalóan a Helsinki Értekezlet és a nyomában meghozott új magyar útlevéltrendelet következménye volt. Jóllehet ez a rendelet csak annyit szögezett le, hogy minden magyar állampolgárnak joga van a külföldi utazáshoz, feltéve, hogy a hatóságok is így gondolják, tény, hogy az enyhülés valamelyest korlátozta a Drucker Tiborné és Borsányné Czégény Julianna nevével fémjelzett utazásgátló nagyüzem működését. És bár később is kaptam még előre nyomtatott elutasító végzéseket, 1976 nyarától kezdve jócskán enyhült bennem a teljes állampolgári kiszolgáltatottság érzése.” *Forrás:*

<http://beszelo.c3.hu/98/0708/13dalos.htm>

[xv]

Snagovi dokumentumok itthon – A román nyelvű iratok elhelyezéséről még nem döntöttek. *Népszabadság, 2002. december 6., 15. old.*

[xvi]

Átváltoztatjuk! Magazin, 1988/1.

[xvii]

Franzstadler! Amikor a galeris időkben, a hatvanas évek első felében a Reviczky utcai középiskolai kollégiumból, Babits Mihály lakásának tőszomszédságából, falusi kölykök, átcsordáztunk az Üllői út túloldalára, még úgy mondtuk, hogy Josefstadtból Franzstadtbá.

[xviii]

Tóth Ferenc: 247.

[xix]

Uo.: 262. Kiss Károly (1903–1991) makói diáknak, József Attila battonyai szállásadójának a visszaemlékezése 1979-ből.

[xx]

Uo.: 32.

[xxi]

Gebe Márta, becézve Tusi, az ideál, akihez József Attila 1922-ben a *Távolság mellett* című versét írta, így emlékezik: „Az édesapám 1903-ban Zilahról került Makóra. Adyt

is tanította. A millenniumi emlékkirándulást vezette, ahol Ady is ott volt.” Uo.: 322.

[xxii]

Uo.: 29.

[xxiii]

„A magyarországi közvéleményben, főleg a polgárság részéről, volt egy olyan várakozás, hogy amennyiben nagyszabású francia megszállás történik, az számukra egyfajta biztosítékot jelent, vagyis megakadályozza a szerb területfoglalást. Másrészt ekkor még olyan megalapozatlan remények éltek, hogy majd a frankofil politikának köszönhetően a franciák a békekonferencián támogatni fogják a magyar igényeket. Ezen kívül hatott az emberekben a franciákról kialakult imázs is: kultúr-nemzet képviselői, ők a forradalmi hagyományok, a szabadságeszmék megtestesítői, a függetlenségükért küzdő népek mindenkori támogatói. A megszálló hadsereg Magyarország iránti rokonszenvének felkeltését, a polgári demokratikus forradalom célkitűzéseinek ismertetését szolgálta a neves szegedi írók, közéleti személyiségek által alapított »La Hongrie Républicaine« című francia nyelvű lap 1919. január 8. és március 14. között. [...] Amikor világossá vált, hogy a Franciaországtól remélt szerep illúzió, a korábbi reménykedő, barátságos viszony fokozatosan romlani kezdett. Éles formában konkrét ellenségeskedések azonban nem fordultak elő. Talán egy esetet említenék, 1919 őszéről, amikor a Kass kávéházban az ellenforradalmi hadsereg tisztjeinek egy csoportja francia tisztek jelenlétében szórakozott és összeszólalkoztak. A franciák távozásra szólították fel a magyar tiszteket, amely távozást egyfajta bojkott követett, mivel ugyanakkor a zenekarral együtt minden magyar kivonult a Kass-ból és heteken keresztül nem is látogatták. A francia városkormányzó, De Tournadre tábornok erre úgy reagált, mint franciaellenes demonstrációra és az eset magyar szereplőit kiutasította a városból.” *Panek József: Hetvenöt esztendeje történt – Francia katonaság Szegeden. Beszélgetés Nagy Miklóssal. Délmagyarország, 1994. május 14. Várkert melléklet, 15. old.* Háromféle megszállás sújtotta akkor Szegedet és nagytáját. Ilia Mihály beszélt erről a hetvenes évek második felében, amikor a Román Kommunista Párt háromszéki ideológiai titkára, Constantin Stanca – műfordításban: Szikla Szilárd – szegedi látogatását mondta el: „A sepsiszentgyörgyi színházat kísérte Szegedre. Kiválóan tudott magyarul! Ahogy a kollégája, a sepsiszentgyörgyi szekufőnök is, egy elrománosodott csángó. Stanca Szárazajtán kezdte a pályát, tanító volt ott. Később lett pártvezető. Elvittem a Virág cukrászdába, utána le a Tisza-partra, és mutattam neki, hogy tizenkilencben a katonáik ott álltak a túlsó parton. Átláttunk Nagyromániába! Aztán adtam neki húsz forintot, mert pénze az nem volt. Ha az öreg hídnál állunk, s Szegedről nézünk át Újszegedre, a hídtól balra román, jobbra szerb katonák voltak. A Maros volt köztük a határ. A tápai nagyanyámék földje átesett akkor »Romániába«. Ha mentek kapálni, a néger katonáktól kértek segítséget, hogy kísérjék őket, mert a románok nem engedik. A fekete katonák elől elugrottak a románok, mert azoknak nemcsak modern fegyverük és kardjuk volt, hanem hosszú, afrikai lándzsájukat is hozták. Attól félték a románok nagyon.”

[xxiv]

Az első világháború végére datálódik emlékezetünkben a barbár román katona alakjának újkori megjelenése. Barbárságának, annak, ahogyan bánt velünk, azonban mi magunk voltunk az oka: „A római múlt ígézetében élő román honfitársaknak a magyarok barbárok. Blaga nem sérteget, csak úgy véli, a román történelem menetét változtatták meg, és ebben tartalmilag nem sokban különbözik bármelyik minapi nacionálkommunista »ideológustól«. A magyarok a Kárpát-medencében, ill. Erdélyben egy évezreddel, a besenyők és a kunok a Kárpátokon túl néhány száz esztendővel vetették vissza a román történelmet”. Így szolgáltatunk okokat, s lesz mindönk okozat. (Amikor például arra a – jelenleg délkelet-európai? – Temesvárra tekintünk, amely a múlt századelőn Közép-Európa legkorszerűbb városainak élmezőnyében prosperált; 2007 januárjától pedig Brüsszelhez központosodik.) *Idézet forrása: Miskolczi Ambrus: Lélek és titok – „A mioritikus tér” mítosza avagy Lucian Blaga eszmevilágáról. 25. old. Közép-Európa Intézet – Kortárs Kiadó, 1994.* (Makó megszállásáról Dr. Petrovics György, a város akkori polgármestere számolt be *Az októberi forradalom és az idegen megszállás Makón* című – Eckhardt Vilmosnak és Espersit Jánosnak dedikált, 1921-ben megjelentetett – emlékiratában: „1919. április 27-én, vasárnap

délelőtt elvonult az úJVárosi vasúti állomásról a vörös katonaság és nemsokára ezután Kiszomborról a Maros-hídon keresztül bejöttek a megszállók: kisszámú szerb gyalogság gépfegyverrel és egy golyószóróval és lovas szpáhik a francia gyarmati csapatokból. [...] Május 5-én Hódmezővásárhely felől egy század román lovasság érkezett Bratianu őrnaggyal, de a város francia parancsnokság alatt maradt. Június elején román rekviráló bizottság jött a városba Stajkovics Romulus és Jonescu Sándor századosok vezetésével és egy század rekviráló katonasággal, de egyelőre még nem léptek akcióba [...] Június 17-én, kedden reggel Rambela György huszár őrnagy vezetésével bevonultak a városba a román megszálló csapatok.

A román városparancsnok első dolga az volt, hogy kora reggel magához rendelt és a legnagyobb ridegséggel adta ki rendelkezéseit, egyben a plakátok és hirdetések özőnével árasztott el, köztük egy oly értelmű, már előre elkészített nyilatkozatot is adott ki, amely szerint abból az alkalomból, hogy a román csapatok Makó városát »elfoglalták«, a lakosság fogadja nyugodtan a román csapatok megérkezését, hogy ezzel kimutassa háláját a vörös uralom megszűntéért. A közleménynek közzététele elől, dacára többszöri tiltakozásomnak és kéréssemnek, nem lehetett kitérni, különben is Rambela őrnagy értésemre adta, hogy parancsainak semmi ellentmondást nem tűr, feltétlen engedelmességet követel és a legkisebb renitencia esetén az egész elöljáróságot eltávolítja és román tisztet állít a város élére. [...] június 23-án a szomszédos Apátfalva lakossága a kíméletlen és túlhajtott rekvirálások miatt az ottani román katonaság ellen véres zendülésben tört ki. A szomorú emlékű esemény, melynek körülbelül 35 halottja volt, Makón is érezte hatását. A városba nagyszámú katonaság érkezett, szigorú zárórát léptettek életbe, a személyes szabadság fogalma úgyszólván teljesen megszűnt, a katonák a lakossággal szemben a legdurvábban viselkedtek, az őket nem köszöntő járókelőket nyílt utcán tetteleg inzultálták, a tanyákat végigrabolták, az ellenállókat ütötték-verték, úgyhogy a tanyai lakosság a legnagyobb rettegésben élt a külterületen fosztogató oláh katonák garázdálkodásai miatt.

[...]

Ebbe az időbe esik a román civilprefektúra felállítása a vármegye székhelyén. A nagyszebeni román kormányzótanács elhatározta ugyanis, hogy az egész Csanád vármegyét és vele együtt Makó városát is Nagyromániába bekebelezi és e célból, a román impérium átvétele végett Makóra küldötte dr. Popovics György kisjenői ügyvédet, akit a vármegye kormánybiztosává nevezett ki. A kormánybiztos Makóra érkezése után magához hívatott és az általa alispánná kinevezett Markovics Vince nagylaki ügyvéd jelenlétében közölte velem idejövételük célját, majd előadta, hogy a kormányzótanács rendelete értelmében, a városi tisztviselőknek fogadalmat kell tenniük és ennek a következő napon meg kell történnie.

[...]

Ezután négy tisztviselő kivételével a következő fogadalmat tettük le:

»Fogadom, hogy a nagyszebeni kormányzótanács által kinevezett dr. Popovics György kormánybiztos rendeleteinek engedelmeskedni fogok.« [A nagyszebeni kormányzótanácsnak a polgármester és az elöljáróság azért tette le a fogadalmat, hogy a megszálló hadsereg ne vegye át teljes mértékben a város irányítását. A szerző.]

[xxv]

Tóth Ferenc: 269.

[xxvi]

Ellesett korfestő párbeszéd a hetvenes évek végének egyik teléről, amikor a repülő nem tudott fölszállni, s vonattal mentem Bukarestbe. Két magyar középkáder hölgy – akkori szóhasználattal: elvtársnő – beszélgetett a kupéban, miközben valahol Segesvár környékén száguldott velünk a vonat. Két vállalati nő, KGST van még. Az egyikük: „A mi együttműködésünk nagyon kiváló a bukaresti kollégákkal. Olyan rendesek és segítőkészek. Én direkt nem is megyek el Erdélybe, nem akarom, hogy ebbe az érzésembe akármilyen belezavarjon.” Megalázó vámtortúrák a határ magyar oldalán is voltak. A kisvilág-(piros) útleveleire büszke, kádárlista magyar fölényesség vicce pontosan érzékelteti a hogyant (és a kölcsönös szolidaritás hiányának innenső oldalát): „Megy a román hazafelé.

Biharkeresztesnél jön a magyar vámos, kinyitja a bőröndjét, és mondja: »Paprika marad! Kávé marad! Szalámi marad! Te meg mehetsz haza Ceausescunak tapsolni.« Arról beszélgettünk ezekben az időkben, hogy az éhezést, a falurombolást a románok is megszenvedik, de ezt a román értelmiség legjava is megbocsátja Ceausescunak, mert a román társadalom kiheveri és utána talpra áll, az erdélyi magyarok ellenben végleg felmorzsolódnak, és végleg meg lehet tőlük szabadulni. Egyik se jött be igazán.

[xxvii]

„Olyankor kell könyvet vinni, amikor Lázár György (1975–1987. a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke) Bukarestben van! Olyankor a románok nem nézik a határon” – mondta egyszer Ilia Mihály. „Treuga dei.”

[xxviii]

Tóth Ferenc: 332.

[xxix]

„[1924.] január 29-én beidézték a rendőrségre, itt tudta meg, hogy az ügyészség a Kékmadár című folyóirat 1923. október 19-i számában megjelent *Lázadó Krisztus* című verséért istengyalázási pört indított ellene.” *Uo.*: 127. A pörről Galamb Ödönnek 1924 nyarán küldött levelében ezt írta József Attila: „Immár utána vagyok a tárgyalásnak is: 8 hónap fogház és 200.000,- K pénzbüntetés. 1924. Istenkáromlás. Versben. 19 évvel. Hiszen még ezt a tizenkilencet is ellopták tőlem! Vétettem én evvel nekik? Külömben a törvény: törvény és az ostobák: ostobák. Csak azt nem tudom megérteni, hogy miután az ügyész is elismerte a vers tendenciájának nemességét és a jóhiszeműséget pedig feltétlenül, de a vádat – érthetően – tovább is fenntartja, akkor akad bíróság, amely »marasztaló ítéletet« hoz és abban 8 hónapra elítél egy 19 éves fiatalembert, »enyhítő« körülménynek véve »fiatal korát« és súlyosbítónak »a gyalázó kifejezések „egész halmazát”«.” *Uo.*: 400. (Az ítélet ellen József Attila föllebbezett. Az ítéltábla egy hónap fogságot adott. Újabb föllebbezés után a kúria fölmentette.) (Alig telik el két év, s 1925 márciusában megszületik az egyetemi összecsapást kiváltó *Tiszta szívvel.*)

[xxx]

„Van egy tévé, amelyben végre összeáll egy szakmai csapat, kitolják az ablakon a csődért felelős balfácánokat és egyéb madarakat, és munkához látnak. Megkísérik kirángatni a setét mélyből a társaságot, paradigmát váltanak, új stratégiát dolgoznak ki, célcsoportot cserélnek, megszüntetik a nyugdíjasbérletet, valóságshowt készítenek, megszabadulnak a használhatatlan, kiégett emberektől, és lám: két hónap alatt behozzák reménytelennek tűnt lemaradásukat. A vonat nem vár, elindult már, vidáman bodorodnak a gőzpamacok a dugattyúk körül – amikor hirtelen megroppan a sín, keresztbe fordulnak a kerekek, s rettenetes csikorgással megtorpan a szerelvény. A kamera végigsvenkel a kocsikon, és az utolsó vagon ütközőin, mit sem törődve a menetiránnyal, ott szuszog Gombóc Artúr, nyugodtan falatozik csokoládéjából, és fennen karattyol a talpfáknak, hogy »egy történelmi évforduló nem lehet a hamisság karneválja«. Gombócartúr hét óra tízkor, a Big Brother kora esti összeállítás után lepte el a képernyőt. Szélfúta galagonyabokor előtt billegett, homlokán a rezignált nemzetmentőkre jellemző fellegekkel – »nagyon aggódom értetek, gyerekek« –, és felmondta a forradalmi évfordulóra összeszerelt jegyzetét. Amely tartalmát tekintve egyébként simán elment volna Népszava-vezércikknek, csak éppen egy kereskedelmi tévében a vezércikk nem létezik. Hiába mutatja be Bárdos András napról napra, hogyan kell pártatlan hírszolgáltatást csinálni, ha minden ünnepnapon előbújik **Dezső**, és magánvéleményével nyitja meg a főműsoridőt. Hiába dolgoznak szakemberek azon, hogy délután öttől éjfélig tömör, folyamatosan nézhető, *határokon átívelő* műsorstruktúrárt szerkesszenek – ez különben korábban nem volt jellemző a tv2-re –, ha bármikor bekopoghat a házelnök a gyermekverseivel, és keresztülverheti, hogy egyrészt őszi lombozat előtt ötlet mutassák, másrészt pedig budapesti forgalmi felvételekkel (!) illusztrálják a fene nagy okosságot, ami eszébe jut a forradalomról. Vagyis hogy »a nemzet mindig veszített, ha nem figyelt a térképre«, meg hogy «csöndre volna szükség... arra, hogy rátekintsünk egymásra».” *Tóta W. Árpád: Gombócartúr 56-ról. Elnöki monológ a tv2-n. Index, 2002. október 24., csütörtök 0:20* (Gombócartúr az eredetiben szerepel kétféle helyesírással. Z. M.) „Kellemetlen hagyományunk, hogy eleve kilátástalan, halva született

politikai cselekvéseket ünneplünk teljes erővel, míg a reális célokért és okos taktikával végigvitt, sikeres változásokra csak egy-egy történelemóra marad. Az 1848-as szabadságharc tehetségtelen szereplőivel, sőt az olykor beszámíthatatlan Kossuth Lajossal együtt: mítosz, dicső esemény, amelyről csak szuperlatívuszokban illik beszélni, és amelynek örökségét évről évre magáénak (és csak magáénak) vallja minden egyes párt és nótakör. A kiegyezés, ami élhető win-win szituációt teremtett Magyarország és a Habsburgok közt, az csak úgy megtörtént. Naná, a reálpolitikához kicsit több ész kell annál, mint hogy bebaszva felborítjuk a villamost, ezért a kiegyezést nem érti meg minden hülye, vagyis azonosulni se tud vele. Filmen se olyan izgalmas. Nincs benne tank. Térkép, az igen. [...] Nagy Imre végzete érdekes és szívszorító egyéni dráma. De politikusként, vezetőként tisztelni ezt az embert súlyos tévedés. Nem valamilyen egyetemes értékrend vagy legalább a térkép, hanem a nevét skandáló tömeg csábítása vezérelte, amikor fatális döntéseit meghozta.” *Tóta W. Árpád: A tehetetlen halott. Index, 2006. november 4.*

[xxxii]

Zelei Miklós: Szép zöld ágaikról zöld levelek hullnak. Beszélgetés Domokos Pál Péterrel. Tiszatáj, 1979. augusztus, 33.évf. 8. sz.

[xxxiii]

Agostino Casaroli a Vatikán külügyminisztere, 1979-től bíboros, az enyhülés politikájának jelentős alakja. Ő írta alá a Vatikán és Magyarország közötti 1964. szeptemberi részleges megállapodást, előkészítette VI. Pál és Kádár János 1977-es találkozóját. Mielőtt 1990-ben nyugalomba vonult, még aláírta a Vatikán és Magyarország közötti diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról szóló jegyzőkönyvet.

[xxxiiii]

Kisfarsangon még szabad volt vigadni és lakodalmazni, advent idején már nem. A népi kalendáriumokban novembert nevezték enyészet havának is, csillagjegye szerint pedig a nyilas hava nevet kapta.

[xxxv]

„Mivel a kereskedelmi televíziók – némi leegyszerűsítéssel – pénzből még több pénzt kívánnak előállítani, s bevételeik elsősorban a hirdetésekben származnak, mindent elkövetnek, hogy a nézettségüket s ezáltal a hirdetési díjaikat emelhessék. A nézettség növelésének legfőbb eszköze az ösztönéleti mozgatókat érintő, erőteljes ingerjellegű hatások közvetítése, mint amilyen a harc, az akció, a száguldás, a zuhanás, a katasztrófa, az erőszak, a brutalitás, a hatalomérzet, a szexualitás, a misztikum s mindenfajta morális és illendőségi gátlás áthágása: a transzgresszió. Nos, a két nagy kereskedelmi televízió – az RTL Klub és a TV2 – oly sikeresen műveli ezeket a műfajokat, hogy az összes televíziós nézettség mintegy hatvan százalékát, az összes reklámköltés mintegy nyolcvan százalékát ők ketten birtokolják. A kereskedelmi televíziók úgyszólván egybeforrtak a »foglyul ejtett« nézők sokmillió táborával. S bár tulajdonviszonyaik szerint két külön szervezetről van szó, mivel ugyanabban a közegben versengenek egymással, s ötleteiket, filmkínálatukat is egymástól veszik vagy ugyanazokból a forrásokból merítik (Big Brother, Való Világ, nagyrészt amerikai gyártmányú akciófilmek stb.), az általuk közvetített tartalmi sugallat úgy működik, mint egyetlen óriási, egységes hatásáradat. Ez a hatásáradat – s különösen az ingerszerű, transzgressziós műsorfolyam – inflációs természetű: amely inger az egyik nap még borzongást, feszültséget okoz s odavonz a készülékhez, az a következő nap már esetleg az ingerküszöb alatt marad, s a nézővonzás érdekében fokozni kell a hatást. Általam ismert újságírói és szakértői vélemények szerint **a magyar társadalom egyes széles csoportjainak rossz morális és mentális állapotához a kereskedelmi televíziók műsorai nagymértékben hozzájárulnak.** Nem tekinthető véletlennek ezek után, hogy a kereskedelmi televíziók azokat a pártokat – az MSZP-t és az SZDSZ-t – tekintik természetes szövetségesüknek, amelyek »emberjogi« alapon és a »szólásszabadságra« hivatkozva eltűrik vagy egyenesen kívánatosnak tartják a kereskedelmi televíziókból áradó médiahatást, s híradásaikban, tájékoztatásaikban őket preferálják, egyéb műsoraikban az ő világnézeti felfogásukat sugározzák.“ *Teller Gyula: Négy párti egypártrendszer fenyeget. HetiVálasz, 2006. augusztus 17. (Kiemelés az eredetiben.)*

[\[xxxv\]](#)

A volt Német Demokratikus Köztársaságból erre vonatkozóan viszonylag bő forrás áll rendelkezésünkre: „Markus Wolf hírszerző szolgálata olyan ügynöki hálózatot épített ki az egész NDK-ban, amely minden rendszerellenes megnyilvánulást felderített és jelentett, a nyolcvanas évek végén pedig, a KGB-rezidentúrákkal együttműködve, az NDK-s politikai bizottsággal is dacolva készítette elő a talajt a gorbacsovi reformpolitika számára. Ehhez a titkosszolgálat az államapparátusban, az állampártban és a vele együtt menetelő látszatpártokban, a művészeti életben, de még az egyházakban is több ezer új ügynököt verbuvált, akiknek a neve nagyrészt a mai napig ismeretlen. A Rosenholz-adattár hozzáférhetővé tételével most alighanem jó néhány keletnémet politikus életrajzát kell majd átírni, aki a rendszerváltás idején az ismeretlenségből került reflektorfénybe.” *Máté Péter: Aktanyitás Berlinben. 168 Óra, 2006. augusztus 31.*

[\[xxxvi\]](#)

„Tegnap [2005. január 30.] meghalt Tar Sándor, az egyik legnagyobb magyar író. Akinek olvasása közben gyakran eszembe jutott József Attila és Móricz Zsigmond. Az utóbbi néhány évtized magyar nyomorúságáról, elhagyatottjairól, kiteszítottjairól, a hárommillió szegényről ő tudósított legtöbbet és leghitelesebben, szívszorítóan fájdalmas novelláiban és regényeiben.

Halálát egy showman-riportertől kellett megtudnom, aki egy politikust faggatott a legújabb ügynöktörvényről. »Egyik besúgód épp ma halt meg« – ennél a mondatnál megremegtem, és görcs állt a gyomromba.

[...]

Azt hiszem, Tar Sándor akkor kezdett meghalni, amikor aláírták vele azt a papírt. És beszerzőit vonnám most gyilkosságért felelősségre.” *Tóth Erzsébet: Láncok a csuklón, Kortárs Könyvkiadó, 2006. 46. old.*

[\[xxxvii\]](#)

Korjátovics (Koriatovics) Tódor podóliai fejedelem. 1397-ben Magyarországra jött, s Zsigmond a munkácsi várat adta neki, ahol 1414-ig élt. A hagyomány úgy tartja számon, hogy ő telepítette be a ruténeket, és ő alapította a munkácsi bazilita monostort. Ma a munkácsi vár udvarán álló egyetlen szobor Korjátovics Tódort ábrázolja. Szokás, hogy a várba látogató ukrán turisták titokban kívánnak valamit és megszorítják a szobor ujját, amely ettől már egészen kifényesedett.

[\[xxxviii\]](#)

Tóth Ferenc: 103.

[\[xxxix\]](#)

Uo.: 161.

[\[xl\]](#)

Uo.: 261.

[\[xli\]](#)

Uo.: 26.

[\[xlii\]](#)

Tudománytörténetileg is izgalmas lehet az a levél, amelyet a huszonegy éves József Attila Galamb Ödönnek írt Bécsből – a költészetten gondolkozva az univerzum fizikai törvényszerűségeiről, a pozitív és negatív elektronok rendszeréről. *Uo.: 409.*

[\[xliii\]](#)

„Ideális értelemben elgondolt, matematikailag vett, igazi demokrácia az, ha mindenki jelen van, és szabadon szavaz. Mivel ez kivihetetlen, másrészt szükség sincs rá, képviselőket bízunk meg. A múlt rendszerben is, ma is, a kormánypárt szabta ki a választókerületeket. Békés megyében, a viharsarki helyeken például kétezeröttszáz fős választókerületeket csináltak. Halasról pedig harmincezer ember küldhetett az országgyűlésbe egy képviselőt. És kétezeröttszáz ember ugyanolyan joggal szavazott, mint harmincezer!

Mi ebből nem kértünk, hanem itt Halason a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párttal az én elnökségemtől fogva a közvetlen demokrácia útján indultunk el. Neköm nem voltak hátsó céljaim, elrejtett szándékaim. És nem köllött diktátornak lenni, amit nem is

vállaltam soha. De anélkül, hogy akartam volna, mindig azt akartam, amit a nép. A kezdetek kezdetén, 1945-ben fölajánlták a fizetést, de nem fogadtam el. Mögélök én a magam erejéből! Meg mihelyt anyagi van belevíve, az sose jó.

[...]

Nem kellett pártiskola, meg agitáció.

Ismerték egymást, és azt is tudták, hogy a másik pártban ki a tag. És beszélgetés közben azt a másikat is meggyőzték. Még panaszkodott is nekem a kommunista titkár, hogy az én embereim elcsalják az ő tagjaikat!

Nem volt ilyen kiadva, hogy csalják el.

Én nem foglalkoztam agitációval.

Vagy jön vagy nem.

Igaz?

Ellenben a mi embereink elmondták, hogy nálunk hogy megy, mint megy, és ez nagyobb agitáció volt mindennél.

Az új tagot mindig csak az a körzet vehette föl, ahol lakott, ahol ismerték. Azt válaszoltam a kommunista párttitkárnak, hogy ezentúl csak az lehet tag, aki írásban kéri a felvételét, és leadja az előző

pártigazolványát. Karácsonyra meg húsvétra mindig elküldtem a kommunistáknak a leadott tagkönyveiket. Megbántam, mert máma ebből gyűjtemény lenne. Az első alkalommal ötvenkét kommunista tagkönyvet küldtem el egybe, jegyzékkel. Tessék.” *Zelei Miklós: A halasi norma. Nagy Szeder István regényes élete. Népkönyv. GM&Társai Kiadó, Pest-Buda, MMIII. 46. old.*

*

Elhangzott 2006. november 4-én, szombaton 20 ókor Budapesten, a Szabadság téri Szabó Dezső Katakomba Színházban, a Hazatérés Templomának altemplomában rendezett felolvasóesten a szerző előadásában.